

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
Oddział Świętokrzyski im. Stanisława Jeżewskiego
w Ostrowcu Świętokrzyskim

**SŁOWNICZEK KRAJOZNAWCZY
OGÓLNOPOLSKIEGO
WYSOKOKWALIFIKOWANEGO
RAJDU PIESZEGO
„ŚWIĘTOKRZYSKIE 2004”**



Ostrowiec Świętokrzyski 4-18 lipca 2004

Opracowanie: Alicja Mężyk

Trasa I „Pasma Gór Świętokrzyskich”

Końskie - /Kazanów Konecki/ - /Czarna/ - Niebo - Piekło - Skalki „Piekło - Gatniki” - Sielpia Wielka - Gruszka - Dobrzeszowska Góra - Kuźniaki - Wólka Klucka - Góra Perzowa - Góra Barania - Oblęgorek - Bobrza - Góra Kamień - Góra Grodowa - Tumlin - /Samsonów/-/Zagnańsk/ - Masłów - /Kielce/ - Góra Klonówka - Wielki Kamień - /Ameliówka/ - Lubrzanka - Góra Radostowa - Święta Katarzyna - Bodzentyn - Góra Bukowa - Ciekoty - Święta Katarzyna - Łysica - Puszcza Jodłowa - Kaplicza Św. Mikołaja - Kakonin - Przełęcz Hucka - Święty Krzyż - Nowa Słupia - Chelmowa Góra - Grzegorzowice - Nowa Słupia - Kobyla Góra - Paprocice - Słupianka - Góra Jeleniowska - Szczytniak - Przełęcz Kaczmarka - Gołoszyce - Modliborzyce - Opatówka - Zochcin - Opatów - Lipowa - Ptkanów - Małoszyce - Cmielów - Podgrodzie - Ruda Kościelna - Bałtów - Krzemionki - Ostrowiec Świętokrzyski

Trasa II „Wyżyna Sandomierska”

Staszów - Kurozwęki - Kotuszów - Szydłów - Staszów - Czarna Staszowska - Golejów - Rytwiany - Polaniec - Ossala - Niekrasów - Osiek - Sulisławice - Klimontów - Góry Pęczowskie - Górki Klimontowskie - Konary - Ujazd - Klimontów - Ossolin - Chobrzany - Koprzywnica - Sandomierz - Góry Pieprzowe - Dwikozy - Zawichost - Trójca - Czyżów Szlachecki - Janików - Ożarów - Gliniany - Brzozowa - Wólka Tarłowska - Tarłów - Potoczek - Pętkowice - Bałtów - Krzemionki - Podgrodzie - Cmielów - Wola Grójecka - Bodzechów - Ostrowiec Świętokrzyski

Trasa III „Szlakiem Miast Średniowiecznych”

Sandomierz - Góry Pieprzowe - Sandomierz - Koprzywnica - Chobrzany - Ossolin - Pęczów - Klimontów - Sulisławice - Osiek - Niekrasów - Ossala - Polaniec - Rytwiany - Golejów - Staszów - Czarna Staszowska - Kurozwęki - Kotuszów - Chańcza - Szydłów - Hańcza - Raków - Łagów - Pasma Iwaniskie - Iwaniska - Ujazd - /Planta/ - Stara Krępa - Opatów - Tudorów - Karwów - Włostów - Opatów - Lipowa - Ptkanów - Małoszyce - Cmielów - Podgrodzie - Czarna Głina - Krzemionki - Ostrowiec Świętokrzyski

Trasa IV „Zabytki Staropolskiego Przemysłu”

Końskie - /Kazanów Konecki/ - /Czarna/ - Niebo - Piekło - Skalki „Piekło - Gatniki” - Sielpia Wielka - Końskie - Stara Kuźnica - Furmanów - Niekłań - Piekło Niekłańskie - Rędocin - Majdów - Pogorzale - Brzask - Bór - Baronowska Góra - Rejów - Skarżysko - Kamienna - Suchedniów - Michniów - Kamień Michniowski - Burzący Stok - Rejów - Mostki - Wykus - Polana Langiewicza - Rataje - Wąchock - Starachowice - Brody - Krynki - Kalków - Doły Biskupie - Nietulisko - Kunów - Kaplica - Karczma Miłkowska - Sudół - Krzemionki - Ostrowiec Świętokrzyski

Trasa V „Z Świętym Krzyżem w tle”

Starachowice - Polana Langiewicza - Wykus - Rataje - Wąchock - Starachowice - Radkowice - Tarczek - Bodzentyn - Święta Katarzyna - Łysica - Puszcza Jodłowa - Kapliczka Św. Mikołaja - Kakonin - Bieliny - Wał Małacentowski - Święty Krzyż - Nowa Słupia - Góra Chelmowa - Grzegorzowice - Szczytniak - Góra Witosławska - Nagorzyce - Janowice - Opatów - Niemienice - Ruszków - Szewna - Ostrowiec Świętokrzyski

AMELIÓWKA Pensjonat na zboczu Dąbrówki, wybudowany w 1903 r. przez Amelię i Hilarego Wieszeniewskich. Gośćmi pensjonatu byli: prezydent Ignacy Mościcki, marszałek Edward Rydz –Śmigły, kardynał August Hlond.

BALTÓW Wieś położona nad Kamienną, w malowniczym przełomie skał jurajskich. Atrakcją Baltowa stały się odkryte skamieniałe ślady dinozaurów i tworzony Park Jurajski.

- Pałac ks.Druckich – Lubeckich z końca XIX w. zbudowany na włoskich wzorach, w ruinie, wokół park krajobrazowy,
- Kaplica pałacowa z XVIII w., obecnie w ruinie,
- Kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Bolesnej z 1697 r., przebudowany i rozbudowany w latach 1894-1908,
- Kapliczka na kolumnie, z figurą Chrystusa Frasobliwego z pocz. XIX w., według tradycji wystawiona na pamiątkę przejścia wojsk napoleońskich,
- Rezerwat „Modrzewie”, chroniony las mieszany z udziałem 100-letnich modrzewi,
- Rezerwat „Ulów”, ochroną objęty las gądowny z aleją pomnikowych dębów w wieku 400-600 lat,
- Wywierzyska - liczne źródła podziemne w starorzeczu Kamiennej.

BARANOWSKA GÓRA Wzniesienie /303 m/ przy trasie nr 7 /Warszawa – Kraków/. Miejsce egzekucji ok. 400 osób zamordowanych przez Niemców w latach 1939-45 przywożonych z Kielc, Skarżyska i Starachowic. Zwłoki chowano w zbiorowych mogiłach rozrzuconych po lesie. Przy szosie mogiła nieznanego hubalczyka poległego 2.IV.1940r.

BIELINY Wieś położona między Łysogórami i Pasmem Bielińskim. W Bielinach urodził się Józef Ozga – Michalski - poeta, działacz polityczny, marszałek sejmiku w latach 1952-56.

- Kościół p.w. Św. Józefa, wczesnobarokowy zbudowany w latach 1637-43 z fundacji biskupa Jakuba Zadzik. Wyposażenie wnętrza barokowe. W ołtarzu głównym obraz Świętej Rodziny - szkoła flamandzkiej.

BOBRZA Rzeka, która w latach rozkwitu Staropolskiego Okręgu Przemysłowego obok Kamiennej, była najbardziej pracowitą rzeką. Jest naturalną granicą pomiędzy Pasmem Obłęgorskim i Wzgórzami Tumlińskimi.

BODZECZÓW Wieś o charakterze osiedla przemysłowego nad Kamienną na Przedgórzu Łżeckim. Własność Małachowskich i Kotkowskich. Z rodziny Kotkowskich pochodziła matka Witolda Gombrowicza – Antonina. Miejsce bitwy powstańczej 1863 r. oddziału Zygmunta Chmieleńskiego z Moskalami. Pułkownik Zygmunt Chmieleński /1835-1863/ był jednym z najzdolniejszych wodzów powstania, został ranny w tej bitwie, aresztowany i skazany na śmierć przez rozstrzelanie. Wyrok wykonano w Radomiu.

- Tablica na budynku stacji PKP poświęcona bitwie powstańczej 1863 r.,
- Kościół p.w. Św. Zofii, drewniany z XVIII w. przeniesiony w roku 1932 ze wsi Wsola pod Radomiem,
- Pozostałości założenia parkowo – dworskiego z XVIII w.,
- Rezerwat „Lisiny Bodzechowskie” - ochrona lasu o charakterze naturalnym,
- Pozostałości zakładu wielkopieczowego z 1829 roku.

BODZENTYN Miasto nad rzeką Psarką. Założone przez biskupa krakowskiego Bodzantę w 1355 r. Ośrodek administracyjny dóbr biskupów krakowskich. Największy rozkwit miasta w XVI w. W okresie powstania styczniowego miejsce bitwy pod dowództwem braci Dawidowiczów z garnizonom carskim. Po II wojnie światowej odnaleziono w Bodzentynie pamiątnik żydowskiego chłopca Dawidka Rubinowicza – ofiary getta. W Bodzentynie urodził się malarz Józef Szermentowski /1833 – 1876/. Siedziba Dyrekcji Świętokrzyskiego Parku Narodowego.

- Ruiny zamku zbudowanego w XIV wieku przez biskupa Floriana z Mokrska. Dwukrotnie przebudowany w XVI i początku XVII w., otrzymał charakter renesansowej rezydencji z elementami baroku. W 1410 r. gościł w zamku król Władysław Jagiełło. Zamek zbudowany z kamienia posiadał trzy skrzydła zamknięte w czworobok murem kurtynowym. Zachował się późnorenesansowy portal z czerwonego piaskowca.
- Kościół parafialny p.w. Św. Stanisława biskupa, gotycki, fundowany przez kardynała Zbigniewa Oleśnickiego, budowany w latach 1440-52. Orientowany, trójnawowy, bazylikowy. Sklepienia kolebkowe z lunetami. Portale gotyckie. W kruchcie tablica erekcyjna z 1452 r. z wizerunkiem fundatora. Ołtarz główny renesansowy, ufundowany przez Zygmunta Starego dla Katedry Wawelskiej. W łuku tęczowym krucyfiksy: późnogotycki od strony ołtarza i późnobarokowy od nawy. W północnej nawie tryptyk bodzentyński, późnogotycki, z warsztatu Marcina Czarnego /zięcia Wita Stwosza/ z 1508 r. Rzeźba gotycka „Pięknej Madonny” z około 1430 r. W prezbiterium renesansowy nagrobek biskupa Franciszka Krasińskiego. Gotycka Chrzcielnica z 1492 r. piaskowcowa, zdobiona herbami.
- Ruiny gotyckiego kościoła Św. Ducha.
- Zabytkowa zagroda świętokrzyska z XIX w. rodziny Czernikiewiczów, punkt etnograficzny.
- Cmentarz wojenny z I wojny światowej.
- Na pd. od miejscowości pozostałości cmentarza żydowskiego.

BÓR Cmentarz w lesie - zbiorowa mogiła 360 osób, członków konspiracyjnej organizacji „Orzeł Biały” w tym wielu harcerzy w wieku 12-17 lat, rozstrzelanych w dniach 12-14 lutego 1940 r. Pomnik z piaskowca z figurą Chrystusa dźwigającego krzyż.

BRODY Wieś nad Kamienną, pozostałości zakładu przemysłowego z I połowy XIX w. - ogniwa „Kombinatu Kamiennej”. Był to zakład przerabiający surówkę metodą pudlingową.

- Zachował się kamienny przepust z 1840 r. wkomponowany we współczesną zaporę piętrzącą wody Zalewu Brodzkiego.
- Pomnik - popiersie ks. Stanisława Staszica – twórcy „Kombinatu Kamiennej”, dyrektora Wydziału Przemysłu i Kunsztów w rządzie Królestwa Polskiego - na skwerku przy tamie.

BRZASK Wieś przy trasie Skarżysko–Kamienna – Końskie.

- Cmentarz na leśnej polanie, gdzie w egzekucji dnia 29.VI.1940r. Niemcy rozstrzelali 760 osób, członków organizacji ruchu oporu. Wśród ofiar mieszkańcy Skarżyska, Starachowic, Ostrowca, Końskich i innych miejscowości. Największa egzekucja hitlerowska na Kielecczyźnie. Pomnik z czerwonego kamienia z wizerunkiem głowy Chrystusa w cierniowej koronie oraz orzeł z rozpostartymi skrzydłami zakuty

w kajdany. Napis na pomniku: „Przechodniu ponieś wieść, że tu leżą syny posłuszni i wierni do ostatniej tchnienia godziny”.

BRZOWA Wieś. W Wiktorynie oddalonym ok. 5 km, za wsią „Studzienka Zygmuntowska” – źródło, wg legendy wytrysło za sprawą ks. Piotra Skargi dla ratowania wojsk króla Zygmunta III Wazy odciętego od dostępu do wody przez oddziały Zebrzydowskiego. Woda posiada moc uzdrawiającą. Obok źródła figura Matki Boskiej wystawiona przez ks. Jana Wiśniewskiego. Na postumencie opis legendy .
- Dwór z XVIII w. murowany, parterowy.

BURZĄCY STOK Źródło – wywierzysko, pomnik przyrody nieożywionej, położone na szlaku niebieskim Suchedniów – Berezów.

CHAŃCZA Wieś letniskowa nad zalewem na rzece Czarnej Staszowskiej. W Chańczy 23 lipca 1944 r. powołano konspiracyjną Kielecką Wojewódzką Radę Narodową.
- Dąb „Biskup” – pomnik przyrody /za wsią/.

CHEŁMOWA GÓRA Kopulaste wzniesienie /351 m/ w Paśmie Pokrzywiańskim, porośnięte lasem mieszanym z przewagą modrzewia polskiego. Drzewostan objęto ochroną w 1920 r., co dało zaczątek Świętokrzyskiego Parku Narodowego. Na szczycie pomnik Mariana Raciborskiego /1863-1917/ - przyrodnika.

CHOBZANY W Chobrze we dworze wujostwa Trepków bywał Stefan Żeromski. Zachwycony krajobrazem opisał go w „Popiołach” jako Tarniny - siedziba starego cześnika Olbromskiego. Z Chobrze odbył również kilka wycieczek do Sandomierza.
- Kościół p.w. Św. Jana Ewangelisty i Marty zbudowany w latach 1870-72 na miejscu starszych, zniszczonych kościołów istniejącej tu parafii od 1337 r.
- Kaplica cmentarna klasycystyczna z XIX w. wzniesiona jako grobowa rodziny Jabłońskich.

CIEKOTY Wieś położona w Dolinie Wilkowskiej u stóp Radostowej. W Ciekotach lata dziecięce i młodzieńcze 1869 -1883 spędził Stefan Żeromski. W miejscu gdzie stał rodzinny dom, pamiątkowa płyta. Opis Ciekot znajdujemy w utworach: „Syzyfowe prace”, „Ludzie bezdomni”, „Uroda Życia”, „Popioły”.

CISOWSKO-ORŁOWIŃSKI PARK KRAJOBRAZOWY Utworzony w 1988 r. na powierzchni 21 362 ha, ze strefą ochronną 23 092 ha. Położony w pasmach: Orłowski, Cisowski, Ocieski i na Wzgórzach Bardziańskich. Lasy parku charakteryzują się znacznym zróżnicowaniem typologicznych siedlisk – od boru suchego do olsu. Na terenie parku znajdują się cztery rezerваты przyrody: „Stopiec”, Białe Ługi”, „Cisów”, „Zamczysko”. Bogata szata roślinna, szczególnie lasy mieszane, roślinność torfowiskowa i bagienna. W Parku występuje wiele ciekawych roślin: (grązel żółty, bobrek, rosiczka, storczyk błotny) i zwierząt (jelenie, dziki, sarny, borsuki, cietrzewie). Do ciekawych pomników przyrody należą odsłonięcia skał osadowych z paleozoiku oraz liczne zabytkowe obiekty przemysłowe górnictwa i hutnictwa.

CZARNA Osada znana w XVI w. z istniejących tu kuźnic, położona w dobrach rodu Odrowążów, a następnie Małachowskich i Tarnowskich. Obecnie znana z Sanktuarium MB Czarneckiej.

- kościół parafialny p.w. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny zbudowany w latach 1911-1930. Istnieje również stary XVIII - wieczny kościółek zbudowany przez Izabelę Małachowską na miejscu pierwszej kaplicy z cudownym obrazem. Obraz otoczony

kultem Matki Bożej Czarneckiej – Wychowawczyni, malowany na płótnie na wzór obrazu z rzymskiej bazyliki Santa Maria Maggiore.

CZARNA GLINA wieś położona w głębi lasów bodzechowskich, dostarczała węgla drzewnego dla hutnictwa.

- Kaplica murowana, w której wg tradycji ksiądz Kacper Kotkowski /1814 -1875/ odprawiał msze dla powstańców styczniowych. Na kaplicy tablica żeliwna z napisem: „Miejsce walk powstańczych 1863 r”.
- Mogiły powstańców 1863 i 1905 r.

CZARNA STASZOWSKA Rzeka, źródła w rezerwacie „Białe Ługi” w Paśmie Cisowskim, ujście do Wisły pod Połańcem. Zbiornik retencyjny w Chańczy k/ Rakowa.

CZYŻÓW SZLACHECKI Wieś położona na krawędzi Wyżyny Sandomierskiej.

- Pałac późnobarokowy zbudowany w latach 1740-51 przez kasztelana Jana Aleksandra Czyżowskiego, przebudowany w latach 1781-1820, od frontu piętrowy, z tyłu parterowy. W otoczeniu pałacu pozostałości parku krajobrazowego.
- Kościół późnobarokowy, jednonawowy p.w. Wszystkich Świętych z XVIII w. Wyposażenie późnobarokowe. W ołtarzu kaplicy południowej obraz z poł. XVIII w. Św. Jana Nepomucena.

ĆMIELÓW Miasto nad Kamienną. Tereny zamieszkałe już w okresie neolitu przez ludy kultury pucharów lejkowatych eksploatujące kopalnie krzemienia /ślady osady na Gawrońcu/. Największy rozwój miasta w XVI w., kiedy dobra ćmielowskie należały do rodziny Szydłowieckich. Prawa miejskie z 1505 r. W 1804 r. hrabia Jacek Małachowski, właściciel dóbr ćmielowskich zakłada fabrykę porcelany, obecnie Zakład Porcelany „Ćmielów”. W okresie powstania styczniowego proboszczem w Ćmielowie był ksiądz Kacper Kotkowski, organizator manifestacji patriotycznych i naczelnik cywilny powstania na województwo sandomierskie. Wikariuszami ćmielowskimi byli księża: Jan Wiśniewski /1876-1943/ – społecznik, krajoznawca, autor „Monografii dekanatów i parafii”, oraz Włodzimierz Sedlak /1911-1993/ profesor, wykładowca KUL-u, filozof, geolog - bioelektronik. W pobliskim Brzostowie urodził się Marian Raciborski /1863-1917/ światowej sławy przyrodnik.

- Ruiny zamku z XVI w., renesansowego, składającego się z przedzamcza i zamku na wyspie. Zbudowany przez Krzysztofa Szydłowieckiego wojewodę krakowskiego i kanclerza koronnego. Otoczony wodą i fortyfikacjami bastionowymi ziemnymi. Zachował się fragment kaplicy zamkowej i wieża bramna.
- Kościół p.w. Wniebowzięcia Matki Bożej, wzniesiony na pocz. XVI w., gotycki, przebudowany w XVII, XVIII i XIX w. Wyposażenie barokowe i rokokowe. W ołtarzu głównym obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, słynący łaskami.
- Cmentarz parafialny, liczne kamienne nagrobki. Kwatera partyzantów poległych w Woli Grójeckiej ze zgrupowania AK „Ponury – Nurt”.

DOBRZESZOWSKA GÓRA Szczyt w Paśmie Dobrzeszowskim. Miejsce kultu pogańskiego datowane na VII–VIII w. Zachowały się ślady wałów kamiennych. Rezerwat przyrody.

DOŁY BISKUPIE Wieś nad Świśliną.

- „Witulin” – nieczynna fabryka tektury /nazwa od imienia Gombrowicza/.
- Osiedle pracownicze z pocz. XX w.
- Kamieniołom, pomnik przyrody nieożywionej.

DWIKOZY Wieś położona nad Opatówką, słynąca z ogrodnictwa. Zakłady Przetwórstwa Owocowo-Warzywniczego ze znakiem firmowym „Dwie Kozy”.

- Rezerwat roślinności stepowej „Panieńska Góra”.

- Pomnik poświęcony powstańcom z 1863 r.

FURMANÓW Wieś. Zespół wielkopiecowy z XIX w. - czynny do 1907r. Zachowała się wieża gichtociągowa.

- Pomnik w miejscu bitwy stoczonej z Niemcami oddziału „Szarego” w dniach 4-5 XI.1944r.

GLINIANY Niewielka wieś, dawniej miasto, prawa miejskie 1595r. Zachował się duży rynek.

- Drewniany kościół p.w. Św. Wojciecha z 1573 r., konstrukcji zrębowej, zewnątrz oszalowany. Wyposażenie z XVII w.

GOLEJÓW Dzielnica Staszowa. Ośrodek wypoczynkowy nad zespołem jezior krasowych.

GOŁOSZYCE Na skraju lasu cmentarz wojenny z I wojny światowej. Aleja lipowa. Koniec szlaku czewonego: Kuźniaki – Gołoszyce im. Edmunda Massalskiego.

GÓRA BARANIA Wzniesienie /427 m/ w Paśmie Obłęgorskim. Początek szlaku czarnego do Muzeum Henryka Sienkiewicza w Obłęgorku.

GÓRA BUKOWA Dwuwierzchołkowe wzniesienie /482 i 465 m/ w Paśmie Klonowskim.

- „Skalki” – odsłonięcie skał piaskowcowych, pomnik przyrody.

GÓRA GRODOWA Wzniesienie /399 m/ Wzgórz Tumlińskich, w okresie pogańskim miejsce kultu, zachowały się fragmenty wałów kamienno - ziemnych. Na szczycie kapliczka Przemienienia Pańskiego z 1850 r. Stanowisko archeologiczne na Górze Grodowej jest najcenniejszym zabytkiem Suchedniowsko – Obłęgorskiego Parku Krajobrazowego.

GÓRA JELENIOWSKA Szczyt /535 m/ w Paśmie Jeleniowskim. Rezerwat geologiczno-leśny „Jeleniowska Góra” powstał dla ochrony rumowisk skalnych oraz lasów bukowo-jodłowych. Pasma Jeleniowskie z najwyższymi wzniesieniami: Jeleniowską, Szczytniakiem, Witosławską, Wesołówką i Truskołaską stanowi centrum Jeleniowskiego Parku Krajobrazowego.

GÓRA KAMIEŃ Wzniesienie /398 m/ Wzgórz Tumlińskich.

- Wychodnie piaskowca dewońskiego „Piekło” – pomnik przyrody nieożywionej.

GÓRA KLONÓWKA Wzniesienie /473 m/ najwyższe w Paśmie Masłowskim. Ze szczytu panorama widokowa.

GÓRA PERZOWA Wzniesienie /395 m/ w Paśmie Obłęgorskim, wierzchołek pokryty rumowiskiem skalnym. Poniżej szczytu kaplica Św. Rozalii – patronki ludzi ciężko chorych - w grocie na wprost naturalnej. Pomnik przyrody.

GÓRA RADOSTOWA Szczyt /451 m/ w Paśmie Łysogórskim, „domowa góra” Stefana Żeromskiego.

GÓRA WITOSŁAWSKA Wzniesienie /491m/ w Paśmie Jeleniowskim. Miejsce obrzędów pogańskich. Na szczycie kapliczka drewniana z XVIII w. ufundowana przez plk Antoniego Libiszowskiego, rozbudowana w XIX w. W pobliżu kapliczki drewniana rzeźba Chrystusa dźwigającego krzyż.

GÓRKI KLIMONTOWSKIE Osada nad Koprzywianką założona w 1240 r. przez kasztelana krakowskiego Klemensa od założyciela nazwana Klimontowem. Od XV wieku własność Ossolińskich następnie Ledóchowskich i Karskich. Po założeniu miasta nowego Klimontowa przyjęła nazwę Górek.

- Pałac zbudowany przez Ledóchowskich w końcu XIX w. wg projektu Władysława Marconiego na zrębach XVII wiecznej siedziby Ossolińskich. Wykończony przez Karskich. Rezydencja odbudowana przez prywatnych właścicieli jest malowniczą budowlą z elementami baroku, rokoka i klasycyzmu, otoczona parkiem angielskim.

GÓRY PĘCHOWSKIE Miejscowość k/ Klimontowa.

- Pomnik i cmentarz legionistów. Uroczyscie odsłonięty 8.09.1929 r. z udziałem prezydenta Ignacego Mościckiego. Na cmentarzu pochowano przeniesione z innych miejsc zwłoki kilkudziesięciu żołnierzy I Brygady Legionów Polskich poległych w bitwie pod Konarami.

GÓRY PIEPRZOWE Najdalej na wschód wysunięta część Gór Świętokrzyskich, zbudowana z łupków kambryjskich. Nazwa pochodzi od brunatno-szarej barwy kruszących się skał tworzących drobny gruz podobny do ziaren pieprzu. Osobliwością są skupiska dzikiej róży oraz krzewy berberysu, jałowca, głogu, tarniny. Z rzadkich roślin kserotermicznych rosną: przegorzan kulisty, posłanek kutnerowaty, jastrzębiec żmijowaty, dziewanna fioletowa. Rezerwat przyrody.

GRUSZKA We wsi pomnik upamiętniający bitwę stoczoną w dniu 29.XI.1944r. oddziałów AL pod dowództwem Henryka Połowniaka - „Zygmunta”.

GRZEGORZOWICE Wieś nad Dobruchną, na szlaku czarnym Nowa Słupia – Szczytniak.

- Kościół p.w. Jana Chrzciciela. Najstarsza część to prezbiterium - romańska rotunda z półkolistą absydą zbudowana z polnego kamienia i datowana na XI lub XII wiek. Nawa pochodzi z XVII w.
- Pozostałości zabudowań dworskich i park podworski, okazy 400 letnich dębów szypułkowych.

IWANISKA Osada nad Koprzywianką, dawne miasto. Prawa miejskie z 1403r.

- Kościół p.w. Św. Katarzyny, neogotycki, zbudowany w latach 1900-05 wg planów Antoniego Wieczorkowskiego.
- Cmentarz Żołnierzy Radzieckich poległych w czasie walk w 1945 r.

JANIKÓW Wieś, dawne miasteczko. Prawa miejskie z 1578 r., znany ośrodek kamieniarski.

- Kościół parafialny p.w. Św. Anny z XIX wieku murowany, jednonawowy z krótkim prezbiterium. Ołtarz główny kamienny z płaskorzeźbą Matki Boskiej z Dzieciątkiem i Św. Anną. Drewniana dzwonnica z namiotowym dachem.
- Cmentarz z licznymi nagrobkami - dziełami miejscowych kamieniarzy.
- Warsztat nieprofesjonalnego rzeźbiarza – kamieniarza Henryka Dąbrowskiego.

JANOWICE Wieś położona u podnóża Pasma Jeleniowskiego, w której 31 sierpnia 1912 r. urodził się w rodzinie chłopskiej Jan Piwnik – „Ponury” – „Donat” – dowódca Zgrupowań Partyzanckich Armii Krajowej „Ponury – Nurt”. W rodzinnym domu izba pamięci zwana „kwaterą Ponurego”.

JELENIOWSKI PARK KRAJOBRAZOWY Powierznia 4 431 ha, ze strefą ochronną 9 831 ha. Obejmuje swym zasięgiem Pasma Jeleniowskie, z trzecim co do wielkości wzniesieniem w Górach Świętokrzyskich – Szczytnikiem (554 m). Park ma charakter typowo leśny, lasy zajmują 66% ogólnej powierzchni. Znajdują się tu cztery rezerваты: „Góra Jeleniowska”, „Małe Gołoborze”, „Szczytniak” i „Wąwóz w Skalkach”. Znajduje się ok. 30 gatunków chronionych. Na obszarze Parku początek biorą dopływy rzek: Łagownicy, Koprzywianki, Opatówki, Pokrzywianki. W wodach strumieni żyje ok. 20 gat. ryb, m.in. pstrąg potokowy. Spotkać można charakterystyczne formy krasowe wapieni i skał dewońskich. Ochronie podlegają również stanowiska archeologiczne z pozostałościami po górnictwie i hutnictwie z początku naszej ery.

KAKONIN Wieś świętokrzyska, chałupa drewniana z poł. XIX w. na prawach skansenu.

KALKÓW Wieś położona na pograniczu Wzgórz Koneckich i Wyżyny Sandomierskiej, znana z tworzonoego od 1967r. przez księdza Czesława Walę Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej Królowej Polski, Matki Ziemi Świętokrzyskiej. W Sanktuarium czczony jest cudowny obraz - kopia obrazu Matki Bożej Licheńskiej sprowadzoną do Kalkowa w 1983 r. Droga krzyżowa zbudowana z kamienia z Golgotą przypominającą swym kształtem budowlę obronną. Wewnątrz Golgoty kaplice poświęcone zasłużonym w obronie wiary i niepodległości Polakom. Z Golgoty widok na Góry Świętokrzyskie. Przy sanktuarium powstały obiekty: Dom Jana Pawła II, Dom Pielgrzymia i inne.

KAMIENNA Lewy dopływ Wisły /138 km/, źródła rzeki tworzą strumienie wypływające ze Wzgórz Niekańsko-Bliżynskich pod Antoniowem i „Piekłem Niekańskim”. Do Wisły uchodzi pod Solcem n/Wisłą. W okresie rozwoju Staropolskiego Okręgu Przemysłowego była najbardziej pracowitą rzeką. Zbiornik wodny na rzece w Brodach. Nad Kamienną leżą miasta: Skarżysko-Kamienna, Wąchock, Starachowice, Kunów, Ostrowiec Świętokrzyski, Ćmielów.

KAMIEŃ MICHNIOWSKI Najwyższy punkt /433 m/ Płaskowzgórza Suchedniowskiego. Wychodnie kwarcytów kambryjskich. Rezerwat przyrody. Wiosną 1943 r. miejsce obozowania zgrupowania AK „Ponurego”.

KAPLICA Nazwa nieistniejącej wsi, położonej przy trakcie iłżeckim.

- Kaplica, najstarsza wolnostojąca, gotycka, wzniesiona w 1430 roku z fundacji biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego. Pełniła rolę słupa granicznego dóbr biskupich klucza iłżeckiego i kunowskiego. Ośmioboczna, otynkowana, kryta gontem. Wewnątrz sklepiona eliptyczną kopułą ze zwornikiem zdobionym herbem fundatora – Dębno. W ołtarzu figura św. Katarzyny Aleksandryjskiej z XVII/XVIII w. Na kaplicy tablica upamiętniająca potyczkę powstańca 10.III.1864 r.

KAPLICZKA ŚW. MIKOŁAJA Kapliczka Św. Mikołaja /patrona podróżnych/, drewniana, położona na Przełęczy /536 m/ Świętego Mikołaja, obok małe źródelko. Początek szlaku niebieskiego: Kapliczka Św. Mikołaja – Wai Małacentowski.

KARCZMA MIŁKOWSKA Wieś położona wśród lasów przy starym trakcie ilżeckim.

KARWÓW Stara wieś nad Opatówką, miejsce urodzenia błogosławionego Wincentego Kadłubka /1161-1223/ biskupa krakowskiego, autora „Kroniki Polskiej”, beatyfikowanego w 1764 r.

- „Źródło Wincentego”, z którego woda uważana jest za uzdrawiającą.
- Kapliczka „Błogosławionego Kadłubka” przy źródle, wystawiona w 1995 r.
- Pomnik kamienny z 1919 r. z napisem „Dla uczczenia pamięci bł. Wincentego Kadłubka urodzonego w tej wsi”.

KAZANÓW KONECKI Wieś założona przez Odrowążów – Kazanowskich herbu Grzymała.

- Zespół: barokowy kościół p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny i pozostałości dawnego klasztoru Bernardynów fundowany w XVII w. przez Kazanekich. Wyposażenie barokowe i rokokowe.

KIELCE Miasto położone nad Silnicą, wg legendy założone przez księcia Mieszka syna Bolesława Śmiałego. Badania archeologiczne potwierdzają istnienie osady w XI w. Na przełomie XI i XII wieku Kielce stają się własnością biskupów krakowskich. Powstaje wówczas dwór na wzgórzu zamkowym. Prawa miejskie nadaje Kielcom ok. 1360 r. biskup Bodzanta. W XV-XVI wieku rozwój miasta wiąże się z eksploatacją rud ołowiu, miedzi, żelaza. W roku 1794 obozował w Kielcach Tadeusz Kościuszko.

W 1816 r. powstaje założona przez Stanisława Staszica Szkoła Akademiczno-Górnicza, pierwsza wyższa uczelnia w Polsce oraz Dyrekcja Główna Górnicza. W latach 1874-86 w gimnazjum kieleckim pobiera nauki Stefan Żeromski, opisy Kielc z tamtych lat znajdujemy w „Dziennikach” i „Syzyfowych pracach”. W dniu 12 sierpnia 1914 r. do Kielc wkracza oddział strzelców Józefa Piłsudskiego. Od roku 1919 siedziba władz wojewódzkich.

- Pałac biskupi zwany również zamkiem, zbudowany na wzgórzu zamkowym w latach 1637-41 na miejscu dawnego grodu, z fundacji bpa Jakuba Zadzika. Budowlę projektował Jan Trevano, a muratorem był również Włoch Tomasz Poncino. Rezydencję rozbudowano w latach 1724-26 dla bpa Felicjana Szaniawskiego i w latach 1734-46 dla bpa Jana Lipskiego. Od 1789 r. uchwałę Sejmu Czteroletniego własność skarbu państwa. Obecnie siedziba Muzeum Narodowego. Pałac jest budowlą manierystyczną, główna fasada pałacu podzielona jest na trzy części. Środkową zdobią trzy arkady loggii oraz trzy ogromne okna, części boczne zawierają również po trzy okna w kondygnacji. Loggię wejściową zdobią trzy herby: „Trzy Korony” – kapituły krakowskiej, „Orzeł ze Snopkiem” - Wazów, „Korab” - bpa Jakuba Zadzika. Symbolika troistości zastosowana w architekturze i elementach dekoracyjnych pałacu miała upamiętnić sukcesy fundatora w walce z Arianami. Arianie /bracia polscy/ nie uznawali dogmatu Trójcy Świętej. Wnętrza barokowej rezydencji posiadają wystrój w dużej części z epoki Wazów. Na parterze pałacu mieści się Sanktuarium Józefa Piłsudskiego.

- Bazylika katedralna p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, pierwotnie wzniesiona przez bpa Gedeona w stylu romańskim, przez wieki wielokrotnie była rozbudowywana i przebudowywana. Obecnie ma charakter budowli wczesnobarokowej, trójnawowej, bazylikowej. Wyposażenie wnętrza późnobarokowe i rokokowe. W ołtarzu głównym obraz Szymona Czechowicza z 1730 r. – „Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny”. W lewej nawie tryptyk późnogotycki z ok.

1500 r. z obrazem „Koronacji Matki Boskiej” w środkowym polu i patronami Polski Św. Wojciechem i Św. Stanisławem na skrzydłach. Na rewersach sceny Męki Pańskiej. W tej samej nawie rzeźba Matki Boskiej wykonana z bryły ołowiu wydobytej na Karczówce. W prawej nawie obraz Matki Boskiej Łaskawej otoczony kultem, koronowany w dniu 3 czerwca 1991 r. przez Ojca Świętego Jana Pawła II. Ciekawostką jest umieszczona na ścianie katedry, przez ks. Prymasa Michała Poniatowskiego marmurowa tablica z jednostkami miar. Na cmentarzu katedralnym grób Bartosza Głowackiego – bohater bitwy pod Racławicami w 1794 r.

- Park Miejski im. Stefana Żeromskiego założony w I poł. XIX w. w typie angielskim. W parku pomniki Stanisława Staszica i Stefana Żeromskiego, płyta z popiersiem Tadeusza Kościuszki i „Źródło Biruty” – opisane w „Syzyfowych pracach” przez Stefana Żeromskiego. Do parku przylega neogotycki pałacyk Tomasza Zielińskiego zbudowany w latach 1846-58.
- Kościół p.w. Św. Wojciecha, pierwotny zbudowany ok. 1086 r., obecny wzniesiony w 1763r. i powiększony w XIX w. W kościele obrazy Jana Styki.
- Kościół p.w. Św. Trójcy z ok. 1640 r. wczesnobarokowy, jednonawowy. Wyposażenie barokowe.
- Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego z siedzibą w budynku Męskiego Gimnazjum, do którego w latach 1874-86 uczęszczał pisarz.
- Rynek wyznaczony w średniowieczu. Obecna zabudowa z XIX i XX w. W kamienicy z podcieniami siedziba Oddziału Muzeum Narodowego.
- Pomnik Czynu Legionowego „Czwórka strzelecka” dłuta Jana Raszki odsłonięty w 1938 r. zniszczony przez Niemców w czasie wojny, odtworzony w 1991r.
- Wojewódzki Dom Kultury dawny Dom Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego im. Józefa Piłsudskiego, zbudowany w 1935 r.
- Pomnik Niepodległości, przy dworcu PKP, wzniesiony w 1929 r., zniszczony przez Niemców, odbudowany w 2002r.
- Karczówka, wzgórze /340 m/ pokryte lasem – rezerwat krajobrazowo – leśny. Na szczycie wzgórza kościół p.w. Karola Boromeusza i klasztor pobernardyński z XVII w., fundowany przez bpa Mariana Szyszkowskiego. Kościół wczesnobarokowy. Wyposażenie barokowe i rokokowe. W kaplicy pod wieżą posąg Św. Barbary wykonany z bryły ołowiu.
- Kadzielnia – rezerwat przyrody. Na wzgórzu Kadzielnia powstały głębokie wyrobiska podczas wydobywania wapienia. Ochroną objęto ostaniec skalny zwany „Skalką Geologów” otoczony podziemnymi wodami. Na terenie kamieniołomu wybudowano amfiteatr.

KLIMONTÓW Osada położona w dolinie Koprzywianki, na Wyżynie Opatowskiej. Ongiś miasto prywatne, założone przez Jana Zbigniewa Ossolińskiego kasztelana małogoskiego i żarnowskiego. Prawa miejskie z 1604 r. Miejsce urodzenia Bruno Jasieńskiego /1901 - 1939/ poety – futurysty.

- Kolegiata p.w. św. Józefa fundowana przez Jerzego Ossolińskiego kanclerza wielkiego, wg projektu Wawrzyńca Senesa. Budowana etapami. W latach 1643-50 powstaje nawa i prezbiterium. Budowę kopuły, wież i przedsionków ukończono w r.1779. Kolegiata jest okazałą budowlą barokową, wzniesioną na planie elipsy, z prostokątnym prezbiterium i dwoma wieżami zwieńczonymi hełmami. Wewnątrz nawa przykryta kopułą z latarnią. Wystrój wnętrza rokokowy.
- Plebania z XVII w. w typie dworku.

- Zespół klasztorny poddominikański, fundowany przez założyciela miasta, budowany w latach 1617-1623. Kościół p.w. Najświętszej Marii Panny i św. Jacka jest budowlą późnorenesansową z elementami gotyku. Wnętrze jednonawowe przykryte sklepieniem kolebkowym z dekoracją sztukatorską w typie „lubelsko-kaliskim”. Ołtarz główny wczesnobarokowy, boczne ołtarze, ambona i konfesjonały rokokowe. W ołtarzu Matki Bożej Różańcowej obraz otoczony kultem Matki Bożej z Dzieciątkiem na prawej ręce.
- Budynek klasztorny czworoboczny z wirydarzem. W refektarzu późnorenesansowa dekoracja stiukowa. W budynku klasztorным mieści się szkoła.
- Synagoga późnoklasycystyczna z 1851 r. z czterokolumnowym portykiem.

KOBYLA GÓRA Wzniesienie /396 m/, na uskoku Łysogór. Na szczycie skrzyżowanie szlaków czerwonego: Kuźniaki –Gołoszyce i zielonego: Nowa Słupia – Łagów.

KONARY Stara wieś, pamiętająca czasy piastowskie. Znana z walk frontowych toczonych w dolinie Koprzywianki w maju i czerwcu 1915r., od nazwy wsi „Bitwa pod Konarami”. Wielkie znaczenie udziału w walkach I Brygady Legionów Polskich Józefa Piłsudskiego.

- Ślady dawnego grodu, pozostałości wałów obronnych i fragmenty fundamentów zamku z XIV/XV w.
- Wąwóz lessowy i ostaniec.
- Obelisk upamiętniający bitwę 1915 r.

KOŃSKIE Miasto położone wśród Wzgórz Koneckich. Pierwsze wzmianki z XI w. Od XII do XVII wieku Końskie należało do rodu Odrowążów Koneckich, a od XVII w. Własność i siedziba Małachowskich, którzy wykorzystując zasoby rud żelaza stworzyli prężny ośrodek hutniczy. Prawa miejskie staraniem Kanclerza Wielkiego Koronnego Jana Małachowskiego w roku 1748 od króla Augusta III. W połowie wieku dobra koneckie stają się własnością Tarnowskich. W czasie okupacji hitlerowskiej miasto i okolica stały się ośrodkiem aktywnego oporu, jesienią 1939 r. w okolicy działał oddział legendarnego majora „Hubala” – Henryka Dobrzańskiego a w latach 1943 - 1944 oddziały AK „Robota” – Waldemara Szwieca i „Szarego” – Antoniego Hedy.

- kościół p.w. świętych Wojciecha i Mikołaja, późnogotycki, zbudowany w latach 1492-1520 z przekształceniami neogotyckimi. Murowany z ciosu, jednonawowy, orientowany, oszkarpowany. W prezbiterium sklepienie gotyckie gwiaździste. Ołtarz główny kamienny, późnobarokowy z 1749r. Nagrobki: renesansowy Hieronima Koneckiego z 1564 r. i rokokowy kanclerz Jana Małachowskiego z 1762 r.
- Zespół pałacowo - ogrodowy założony w II połowie XVIII wieku przez Jana Małachowskiego i rozbudowany w I połowie XIX w. przez Stanisława Małachowskiego. Rezydencja wzorowana na siedzibie saskiej w Pillnitz koło Drezna. Większość obiektów zaprojektował włoski architekt Franciszek Maria Lanci. Zachowały się dwa półkoliste skrzydła pałacu oraz dwa pawilony /korpus główny nie został zbudowany/. Park w części zachodniej regularny z alejkami i w części wschodniej krajobrazowy. W parku liczne drzewa pomnikowe i budowle parkowe: neogotycki „Domek Wnuczątów”, klasycystyczna „Świątynia grecka”, oraz „Oranżeria Egipska” nawiązująca do stylu świątyń starożytnego Egiptu.
- Cmentarz grzebalny założony w 1777r. Kościół cmentarny pw. Świętych Anny i Jana Chrzciciela z 1770 r. barokowy, murowany, jednonawowy z rokokowym ołtarzem oraz kapliczka z XVIII w. z rzeźbą Jana Nepomucena. Na cmentarzu liczne groby z XIX

wieku, kwatery żołnierzy austriackich i rosyjskich z 1914-1915r., dwie kwatery żołnierzy z 1939r. kwatery partyzancka oraz grób matki Jana Kiepury.

KOPRZYWNICA Miasto położone przy ujściu Koprzywnianki do Wisły. Prawa miejskie z 1268 r. nadane przez Leszka Czarnego. Utrata praw w 1869 r., ponownie odzyskane w 2000 r. Rozwój osady związany z opactwem cystersów. Z opactwa cysterskiego założonego w 1185 r. staraniem Kazimierza Sprawiedliwego i z fundacji komesa Mikołaja z rodu Bogoriów zachował się kościół, wschodnie skrzydło klasztoru i dom opata.

- Kościół p.w. Najświętszej Marii Panny i Św. Floriana wzniesiony w XIII w. przez budowniczego Włocha Simona, około 1507 r. przebudowany. W latach 1770 – 90 dobudowano kruchtę, wieżę i fasadę wg projektu Józefa Karsznickiego. Po zniszczeniach wojennych odbudowany pod kierunkiem Adolfa Szyszko-Bochusza. Kościół jest budowlą późnoromańską z cechami gotyku i elementami baroku. Trójnawowa bazylika z transeptem i prostokątnym prezbiterium. Nawa główna otwarta do naw bocznych arkadami wspartymi na filarach. Sklepienia wczesnogotyckie krzyżowo-żebrowe. We wnętrzu zachowały się częściowo malowidła gotyckie. Ołtarz główny wczesnobarokowy, w którym obraz z 1645 r. Wniebowzięcia Matki Boskiej. Ołtarze boczne barokowe. Ambona w stylu regencji. Stalle wczesnobarokowe. Z zabudowań klasztornych zachowało się skrzydło wschodnie z kapitułarnym na planie kwadratu, ze sklepieniem krzyżowo-żebrowym, wspartym na dwóch kolumnach.
- Dom przeora wzniesiony w latach 1615-20 z fundacji opata Zbigniewa Ossolińskiego.
- Kościół p.w. Matki Boskiej Różańcowej /przy rynku/. Prezbiterium to barokowa kaplica z dawnego kościoła Matki Boskiej Różańcowej pochodzącego z lat 1693-94. Portal barokowy z czarnego marmuru prowadzący z nawy do prezbiterium /kaplicy/, wykonany w Czernej. Nawa dobudowana w II poł. XIX w. Ołtarz główny późnorenansowy z pocz. XVII w. z obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem.

KOTUSZÓW Wieś nad Czarną Staszowską. Siedziba Stadniny Koni czystej krwi arabskiej. Ośrodek Jazdy Konnej.

- Kościół parafialny p.w. Św. Jakuba Apostoła z XVIII w. barokowy, jednonawowy. W ołtarzu głównym kopia /oryginał spłonął w czasie wojny/ łaskami słynący wizerunek Matki Boskiej Kotuszowskiej.

KRYNKI Wieś położona nad Kamienną.

- Kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, barokowy, jednonawowy zbudowany w 1727 r. W kaplicy bocznej obraz słynący łaskami Matki Boskiej Częstochowskiej z XVI w.
- Brama drewniana na cmentarz kościelny z 1779 r., łączy dwie również drewniane dzwonnice.
- Rezerwat „Skały”, odsłonięcia skał piaskowcowych.

KRZEMIONKI Rezerwat Archeologiczno – Przyrodniczy. Unikalne w skali europejskiej zachowane neolityczne kopalnie krzemienia pasiastego pracujące od około 3500 do 1200 r. p.n.e., odkryte w 1922 r. przez Jana Samsonowicza. Udostępniona do zwiedzania podziemna trasa turystyczna prowadząca wokół wyrobisk neolitycznych oraz skansen – rekonstrukcja wioski neolitycznej.

KUNÓW Miasto nad Kamienną. Od XVI w. znany w kraju ośrodek kamieniarski. W okolicy liczne figury i krzyże przydrożne.

- Kościół p.w. Św. Władysława wzniesiony w latach 1625-1637 późnorenesansowy, trójnawowy, bazylikowy. Wewnątrz kamienne ołtarze klasycystyczne wykonane przez miejscowych kamieniarzy w latach 1849-52.
- Dzwonnica zbudowana w 1896 r. wg projektu Wojciecha Gersona.
- Cmentarz parafialny, na którym liczne rzeźby nagrobne oraz mogiła powstańców poległych w bitwie pod Janikiem 16 grudnia 1863 r.
- Pomnik upamiętniający manifestację patriotyczne w Warszawie w 1861 r. /na rynku/.

KUROZWĘKI Osada o charakterze miejskim, położona nad Czarną Staszowską. Wg tradycji założycielem Kurozwęk był czeski rycerz, brat Świętego Wojciecha. Właścicielami Kurozwęk były rody: Poraitów, Lanckorońskich, Sołtyków i Popielów. W 1888 r. przebywał w Kurozwękach Stefan Żeromski z wizytą u cioteczno brata Józefa Saskiego – administratora majątku.

- Zespół klasztorny kanoników regularnych: kościół p.w. Matki Boskiej Serdecznej z 1470 r. przebudowany w XV i XVII w. jest gotycki w bryle, z detalami architektonicznymi późnorenesansowymi. Kaplica grobowa Lanckorońskich „Pięciu Ran Chrystusa” późnorenesansowa. Ołtarz główny późnorenesansowy z obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem łaskami słynącym. Do prezbiterium przylega neogotycka kaplica rodziny Popielów z XIX w. W budynkach klasztornych mieści się Zakład Opiekuńczo – Leczniczy.
- Zespół pałacowo – parkowy, pierwotnie zameczek warowny zbudowany w XIV w. na sztucznym nasypie. W XVII w. przebudowany i powiększony przez Lancorońskich w stylu renesansowym. W XVIII w. w trakcie przebudowy prowadzonej przez arch. Ferdynanda Naxa na zlecenie Macieja Sołtyka, nadano budowli obecną formę rezydencji klasycystycznej. Obecnie trwa restaurowanie i zabezpieczanie pałacu /po dewastacji użytkowników w latach 1945-1991/ przez właściciela Marcina Popiela. W skład zespołu wchodzi dwa pawilony: oranżeria – obecnie pensjonat „Popielówka” i pawilon myśliwski. W parku otaczającym pałac okazy platanów.
- Stado bizonów amerykańskich, sprowadzone z Belgii jest częścią tutejszej hodowli stadniny koni /Kotuszów/.

KUŹNIAKI Wieś położona w przełomie Łosośny, która oddziela Wzgórza Dobrzeszowskie od Pasma Oblęgorskiego. W latach 1782-1897 istniał tu wielki piec „Jadwiga”. Obecnie trwała ruina, cenny zabytek techniki. Początek szlaku: Kuźniaki – Gołoszyce.

LIPOWA Wieś pod Opatowem, znana z licznych sadów, prowadzonych pod kierunkiem Skierniewickiego Instytutu Sadownictwa.

LUBRZANKA Rzeka, przełom w głębokim obniżeniu stanowi granicę pomiędzy Pasmem Masłowskim i Łysogórskim. Doliną obok rzeki prowadzi droga /obecnie asfaltowa/ uwieczniona w „Syzyfowych pracach” Stefana Żeromskiego.

ŁAGÓW Osada nad Łagowicą. W XI w. siedziba grodu królewskiego. Dawne miasto, prawa miejskie z 1375 r. W XV–XVI wieku rozwój miasta, powstają huty szkła i kuźnice. W XVI – XVIII w. w okolicy rozwój górnictwa ołowiu – ślady we wsi Płucki.

- Kościół parafialny p.w. Św. Michała Archanioła późnogotycki z XV w. z prezbiterium z XV w. i nawą z końca XVI w. W prezbiterium sklepienie krzyżowo – żebrowe

z herbem Sulima w zworniku. Dobudowane w XVII i XVIII w. kaplice tworzą rodzaj naw bocznych. Ołtarz główny późnorennesansowy z 1600 r. Pozostałe wyposażenie kościoła barokowe i rokokowe.

- Jaskinia zwana „Zbójcką”.
- Wąwóz Dule z odkrywką czarnych wapieni.
- Wywierzyska w dolinie Łagowicy.

ŁYSICA Najwyższy szczyt /612m/ Łysogór i w Górach Świętokrzyskich, wyznaczony krzyżem drewnianym postawionym w 1930 r. z tablicą: „Nieśmiertelnemu królowi wieków, Jezusowi Chrystusowi, głosi cześć i chwałę puszcza jodłowa”. W obrębie szczytu rozległe rumowiska skalne – gołoborza – osobliwość przyrodnicza Gór Świętokrzyskich. Skalka Agaty /608m/, zwana Zamczyskiem, drugi wierzchołek Łysicy.

MAJDÓW Wieś położona wśród lasów Nieklańsko – Bliżyńskich.

- „Majdów” rezerwat cisowy, las mieszany ze stanowiskami cisa.
- „Ciechostowice” – rezerwat modrzewiowy w lasach na Garbie Gielniowskim.

MAŁOSZYCE Wieś, miejsce urodzenia Witolda Gombrowicza /1904 -1969/ pisarza o światowej sławie, autora: „Ferdynand”, „Transatlantyku”, „Pornografii”. Chrzest pisarza odbył się w kościele parafialnym we Wszechświętych w dniu 8.09.1904 r., na którym otrzymał imiona Marian Witold.

- Pomnik z czerwonego piaskowca wykonany przez artystę Gustawa Hadyńę z napisem: „Małoszyce 1904 Witold Gombrowicz 1969 Vence”.
- Kamienna „Pieta” z 1943 r.

MASŁÓW Wieś, w dniu 3 czerwca 1991r. na lotnisku sportowym Aeroklubu Kieleckiego Ojciec Święty Jan Paweł II celebrował liturgię Mszy Świętej przy obecności 100.000 wiernych.

- Kościół p.w. Przemienienia Pańskiego zbudowany w latach 1927-37 wg projektu Karola Zubrzyckiego.

MICHNIÓW Wieś otoczona lasami u podnóża Kamienia Michniowskiego. Spacyfikowana w dniach 12 i 13 lipca 1943 r. za pomoc udzielaną partyzantom AK. Rozstrzelano lub spalono żywcem 203 osoby.

- Pomnik – Mauzoleum i Sanktuarium Męczeństwa Wsi Polskiej i Izba Pamięci.

MODLIBORZYCE Wieś założona w XV w. przez opata klasztoru na Świętym Krzyżu. W Modliborzycach w 1657 r. odbyło się spotkanie króla szwedzkiego Karola X Gustawa i księcia siedmiogrodzkiego Jerzego II Rakoczego. W czasie powstania styczniowego wielokrotnie stacjonowały oddziały powstańcze gen. Hauke –Bosaka.

- Kościół p.w. Św. Benedykta i Św. Tekli z XV w. /wystawiony w miejscu drewnianej świątyni/, przebudowany w końcu XIX w. Gotyckie elementy zachowały się w prezbiterium i kruchcie.

MOSTKI Wieś nad Żarnówką, zbiornik wodny. W 1759 r. zbudowano tu wielki piec, który pracował do 1903 r.

- Dwór z pocz. XIX w., dawny budynek zawiadowcy zakładu.

NAGORZYCE Wieś u stóp Pasma Jeleniowskiego.

- Dwór murowany z II poł. XIX w. ze szczątkami parku podworskiego.
- Kościół w stylu nowoczesnym

- Cmentarz parafialny, na którym pochowany jest dowódca ze Zgrupowania AK „Ponury” – Stanisław Pałac ps. „Mariański”.

NIEBO – PIEKŁO Wsie położone wśród lasów, w obu znajdowały się niegdyś karczmy z zajazdami. Jesienią 1939r. przebywał na tym terenie oddział majora „Hubala”. Z tego terenu pochodziła jedyna kobieta w tym oddziale – Marianna Cel „Tereska”. Za pomoc udzielaną Hubalczykom, obie wsie zostały spacyfikowane, zamordowano 32 mężczyzn.

NIEKŁAŃ Wieś położona nad Czarną Konecką.

- Kościół p.w. Św. Wawrzyńca wzniesiony w latach 1800-1835 z fundacji Małachowskich, powiększony w 1881 r., neogotycki. W ołtarzu obraz Św. Wawrzyńca.
- Park krajobrazowy założony w I poł. XIX w. i murowany dwór z XX w. – Platerów.

NIEKRASÓW Wieś położona przy starym trakcie Sandomierz – Kraków.

- Kościół drewniany p.w. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny z połowy XVII w., rozbudowany w końcu XIX w. W ołtarzu głównym obraz Matki Boskiej Niekrasowskiej, słynący łaskami.

NIEMIENICE Wieś pod Opatowem.

- Figura przydrożna, kamienny krucyfiks z 1841 r.

NIETULISKO Wieś nad Świśliną.

- Ruiny zespołu urbanistyczno-przemysłowego zbudowanego w latach 1834-45, ostatnie ogniwo ciągu zakładów „Kombinatu Kamiennej”. Zachowały się ruiny walcowni, kamienne przepusty i kanały, budynek administracyjny /szkoła/ i osiedle fabryczne.

NOWA SŁUPIA Osada położona u stóp Łyśca. W okresie rzymskim I - V w. ośrodek hutnictwa żelaza.

- Muzeum Starożytnego Hutnictwa.
- Kościół p.w. Św. Wawrzyńca, późnorennesansowy z 1678 r.
- Dawna szkoła benedyktyńska z XVI w.
- Figura kamienna, barokowa, osnuta legendą tzw. „Emeryk”.

OBŁĘGOREK Wieś - przez wieki własność możnego rodu Tarłów. Pałacyk z końca XIX w. z częścią majątku zakupił w 1900 r. komitet obchodów 25-lecia pracy literackiej Henryka Sienkiewicza i złożył pisarzowi jako dar od narodu. Pisarz w latach 1902 -14 spędzał w Obłęgorku wakacje. Utworzone w 1958 r. Muzeum H. Sienkiewicza posiada bezcenne pamiątki po pisarzu.

OPATÓW Miasto nad Opatówką. Gród zwany „Żmigrodem” istniał już w okresie państwa Wiślan. Lokacja miasta przez biskupów lubuskich. Prawa miejskie w 1282 r. od księcia Leszka Czarnego. W r.1514 miasto kupuje Krzysztof Szydłowiecki kanclerz wielki koronny, który otacza miasto murami obronnymi z czterema bramami, odbudowuje z ruin kolegiatę. W okresie powstania styczniowego krwawe boje. 21 lutego 1864 r. zostaje ranny w bitwie, wzięty do niewoli i stracony pułkownik Ludwik Topór Zwierzdowski – pomnik w rynku. W okresie II wojny światowej działalność oddziału „Jędrusie”.

- Kościół kolegiacki p.w. Św. Marcina z XII w., romański, zbudowany z ciosu. Przebudowany w XV i XVIII w. Trójnawowy, bazylikowy z transeptem i kwadratowym prezbiterium. Fasada dwu wieżowa z portalem złożonym z części romańskiej i gotyckiej. Wzdłuż naw bocznych przybudowano w XV i XVI wieku ciąg pomieszczeń:

kruchty, skarbczyki, zachrystie. Wewnątrz nawy boczne oddzielone od głównej arkadami wspartymi na filarach. Sklepienie w nawie głównej późnogotyckie żebrowe z XVI w. W nawach bocznych, prezbiterium i transepcie sklepienia z XVIII w. Polichromia w prezbiterium i transepcie późnobarokowa ze scenami historycznymi: Bitwa na Psim Polu, Bitwa pod Grunwaldem, Odsiecz Wiednia. W ołtarzu bocznym /południowym/ obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z XVI w. włoskiego malarza Timoteo Viti z Urbino. W północnym ramieniu transeptu renesansowe nagrobki kanclerza Krzysztofa Szydłowieckiego i jego dzieci. Płyta tzw. „Lament Opatowski” płaskorzeźbiona i grawerowana – perła sztuki renesansowej - przedstawia czterdzieści jeden postaci w scenie rozpacz po śmierci kanclerza. Ołtarze, stalle, ambona i chór muzyczny w stylu regencji. Pod chórem renesansowy strop kasetonowy.

- Kościół i klasztor Bernardynów, wzniesiony w poł. XV w., przebudowany w latach 1751–61. Kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, barokowy, jednonawowy. Fasada dwukondygnacyjna zwieńczona półokrągłym szczytem. Wnętrze kościoła pokryte polichromią późnobarokową. Wyposażenie rokokowe. W ołtarzu głównym rzeźby dłuta Macieja Polejowskiego. Na ścianie prezbiterium obraz Matki Boskiej Łaskawej z Dzieciątkiem z XVII w., uznawany za łaskami słynący. W ołtarzu bocznym rzeźba Chrystusa w tłoczeni mistycznej. Budynek klasztorny wielokrotnie przebudowywany.
- Brama Warszawska wzniesiona w latach 1520-30 przez Krzysztofa Szydłowieckiego, murowana z kamienia na planie kwadratu, zwieńczona attyką. Nad przejazdem herb Szydłowieckich – Odrowąż.
- Podziemia Opatowskie, podziemna trasa turystyczna udostępniona w 1984 r., długość ok. 400 m, na głębokości do 12 m, jest przykładem unikatowej architektury kupców opatowskich.

OPATÓWKA Rzeka przecinająca Wyżynę Sandomierską – Opatowską od źródeł w Górach Świętokrzyskich po ujście do Wisły w Dwikozach.

OSIEK Jedno ze starszych miast w regionie, miejscowość istniała już w XII w. Prawa miejskie 1444r. We wrześniu 1939 r. miejsce zaciętej bitwy oddziałów Armii Kraków z jednostkami pancernymi wojsk niemieckich. Na cmentarzu zbiorowa mogiła poległych żołnierzy WP. W okresie okupacji miejsce działalności oddziału partyzanckiego „Jędrusie” i wielu potyczek.

- Kościół parafialny p.w. Św. Stanisława biskupa klasycystyczny z 1842 r., rozbudowany w latach 1896-97. W kaplicy renesansowy ołtarz pochodzący ze starego kościoła.

OSSALA Wieś rodzinna Adama Bienia /1899-1998/ działacza ludowego - wiciarza, polityka i pisarza, uczestnika słynnego procesu „szesnastu” w Moskwie. Autora trytomowych wspomnień „Bóg wysoko, dom daleko”, „Bóg wyżej, dom dalej”, „Bóg dał, Bóg wziął”. We wsi Izba Pamięci Adama Bienia.

OSSOLIN Wieś, gniazdo rodu Ossolińskich, nieudana lokacja miasta.

- Ruiny późnorenesansowej rezydencji, wybudowanej przez kanclerza Jerzego Ossolińskiego w 1635 r. Zamek - pałac zbudowany na wysokim wzgórzu w miejscu starego zamku, dwukondygnacyjny, posiadał cztery wieże, trzy bramy i most arkadowy nad głębokim wąwozem. Budowlę wysadził w powietrze Antoni Ledóchowski, ówczesny właściciel w 1816 r.

- „Betlejemka” – podziemna kaplica zbudowana przez Jerzego Ossolińskiego w 1640 r. na wzór kaplicy w Betlejem.
- Figura św. Jana Nepomucena, późnobarokowa z 1779 r.

OSTROWIEC ŚWIĘTOKRZYSKI Miasto nad Kamienną. Pierwsze wzmianki o wsi Ostrów pochodzą z 1369 r. Przyjmuje się że miasto na tzw. „surowum korzeniu” zostało założone w 1597 r. przez Jakuba Gawrońskiego. Właścicielami miasta były rody Ostrogskich, Zasławskich, Lubomirskich, Sanguszków. W 1837 r. rozpoczęto budowę huty, a w 1839 cukrowni Częstocice. W 1913 r. powstał Oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. W dniu 16.VII.1915 r. wyruszył z Ostrowca do walki 4 pp Legionów Polskich pod dowództwem płk Bolesława Roi /z Piotrkowa Trybunalskiego do Ostrowca przybył pociągiem/.

- Pałac w Częstocicach, siedziba Muzeum Historyczno-Archeologicznego, zbudowany w latach 1887-1899 wg projektu Leodro Jana Ludwika Marconiego.
- Kościół p.w. Najświętszego Serca Jezusowego, drewniany, zbudowany w 1932 r. wg projektu Tadeusza Rekirowicza.
- Poczta, gmach zbudowany w latach 1925-27 wg projektu Witolda Minkiewicza.
- Kościół p.w. Św. Michała konsekrowany w 1614 r., przebudowany w okresie międzywojennym wg planów Stefana Szyllera.
- Kościół p.w. Św. Stanisława /w dzielnicy Denków, niegdyś oddzielne miasto/ zbudowany w 1581 z fundacji Stanisława Michowskiego.
- Cmentarz rzymsko-katolicki z kwaterą poległych żołnierzy w I wojnie światowej i Mauzoleum powieszonych na rynku 29 zakładników w dniu 30 września 1942 r. w publicznej egzekucji.
- Cmentarz żydowski założony w 1657 r., zniszczony przez Niemców, z ocalałych macew urządzone lapidarium.

OŻARÓW Miasto na ptn. skraju Wyzyny Sandomierskiej, założone przez Józefa Ożarowskiego, prawa miejskie z 1569 r. Po powstaniu styczniowym utrata praw miejskich, odzyskanie w 1988 r. Współczesny rozwój miasta związany z budową cementowni w latach 1973-78, obecnie Holding Cement Polski S.A.

- Kościół parafialny p.w. Św. Stanisława biskupa zbudowany w latach 1887-1900, jednonawowy. Ołtarz główny barokowy /ze starego kościoła/ z obrazem Św. Stanisław. W ołtarzu bocznym /prawym/ obraz Matki Boskiej Różańcowej, słynącej łaskami.

PAPROCICE Wieś, z nadania benedyktynów świętokrzyskich należała do znanego heralda Bartosza Paprockiego /1540-1614/.

PASMO BIELIŃSKIE Pasma nazywane również Grzbietem Bieleńskim, położone w Dolinie Kielecko – Łagowskiej ze wzniesieniami: Chelmy /371 m/, Wojtkowa Góra /410 m/, Duża Skala /444 m/, Drogosiowa /447 m/.

PASMO IWANISKIE Pasma położone w południowo-wschodniej części Gór Świętokrzyskich, ciągnie się od Łagowa po Iwaniska, ma charakter płaskiego, porośniętego lasem garbu.

PĘCHÓW Wieś w XVI w. własność Ossolińskich. W 1889 r. we dworze pęchowskim przebywał Stefan Żeromski.

- Dwór z kolumnowym gankiem, w ruinie. Do dworu przylegają pozostałości parku.

PĘTKOWICE Wieś nad Kamienną. Początek szlaku: Pętkowice – Święty Krzyż.
- Kaplica ariańska z XVII w., obecnie część kościoła parafialnego.

PIEKŁO NIEKŁAŃSKIE Rezerwat geologiczny „Skałki Piekło pod Nieklaniem” o pow. 6,30 ha, położony w Lasach Nieklańsko – Bliżynskich, utworzony dla ochrony wychodni piaszczystych. Skałki przybrały tu formy kazalnicy, grzybów, kominów o wysokości dochodzącej do 8 metrów i ciągną się pasem na ok. 1 km. W szczelinach skalnych rośnie zanokcica północna – paproć, relikt epoki lodowcowej.

PLANTA Wieś przy trasie Opatów – Iwaniska. Zachowały się we wsi trzy aleje lipowe. Wiek lip ok. 300 lat – pomniki przyrody.

PODGRODZIE Wieś położona nad malowniczym przełomem Kamiennej.
- Ruiny zamku rycerskiego z XIV w. położonego na cyplu wapiennego wzgórza. Zachowały się fragmenty murów.

POGORZALE Wieś położona na krańcu Grzbietu Gielniowskiego .
- Cmentarz partyzancki /ok. 2 km od wsi/ pod Skarbową Górą, spoczywają na nim partyzanci z oddziałów AK „Ponurego” – 5-ciu żołnierzy i „Szarego” – 33 żołnierzy. Węzeł szlaków.

POLANA LANGIEWICZA Polana – uroczysko wg legendy miejsce obozowania powstańców styczniowych Mariana Langiewicza. Na polanie, na okazałej sośnie tablica żeliwna poświęcona Powstaniu 1863 r. oraz kamień z tablicą poświęconą powstańcom przez partyzantów ze Zgrupowania AK „Ponurego”.

POŁANIEC Miasto położone przy ujściu Czarnej Staszowskiej do Wisły. W okresie pierwszych Piastów istniał tu gród królewski. Prawa miejskie w roku 1264 nadane przez Bolesława Wstydliwego. Pod Połańcem w dniach 5-18 maja 1794 r. obozował z wojskiem Tadeusz Kościuszko. W dniu 7 maja wydał historyczny Uniwersał zwany Połanieckim. Rozwój miasta /odzyskanie praw miejskich 1980 r./ związany z budową Elektrowni Połaniec, pierwszy blok energetyczny oddano w 1979r.

- Kościół parafialny p.w. Św. Marcina zbudowany w latach 1893-1899 neogotycki, trójnawowy, bazylikowy.
- Kopiec Kościuszki usypany w setną rocznicę śmierci Tadeusza Kościuszki w miejscu ogłoszenia Uniwersału.

POTOCZEK W okresie międzywojennym majątek Janusza – brata Witolda Gombrowicza. W leśniczówce położonej w głębi lasu pisarz spędził kilka kolejnych wakacji, podczas jednego z pobytów napisał nawet pierwszą powieść, zniszczoną w rękopisie. Pozostały niktne ślady dawnych zabudowań.

PRZEŁĘCZ HUCKA Obniżenie /490 m/ w Paśmie Łysogórskim. Nazwa pochodzi od hut szkła pracujących już w XVI w. na potrzeby apteki benedyktynów na Świętym Krzyżu. Na przełęczy domy wycieczkowe: „Jodłowy Dwór” i „Jodłowy”, pomnik Katyński Trzech Krzyży.

PRZEŁĘCZ KACZMARKA Przełęcz oddzielająca Szczytniak od Wesółki. Z przełęczy dojście do XVIII -wiecznej drewnianej kaplicy, rozbudowanej w XIX w. na zboczu Witosławskiej Góry. Według tradycji we wczesnym średniowieczu Góra Witosławska była miejscem obrzędów pogańskich.

PTKANÓW Wieś pod Opatowem.

- Kościół obronny p.w. Św. Idziego wzniesiony na przełomie XIV/XV w. gotycki. Odbudowany i rozbudowany w latach 1906-10. Zachowane obwarowania z końca XVI wieku o nieregularnym kształcie ośmioboku. W baszcie obronnej dzwonnica, pozostałości dwóch innych baszt, mury i trzy bastiony. Otwory strzelnicze.

PUSZCZA JODŁOWA Mianem tym nazwany jest las pokrywający Łysogóry od Łysicy po Łysą Górę. Puszcza Jodłowa, w dużym stopniu ochronę lasów planowanych do wycięcia, zawdzięcza Stefanowi Żeromskiemu, który w ostatnim utworze napisanym w 1925 r. poemacie „Puszcza Jodłowa” a dedykowanym Aleksandrowi Janowskiemu, nawoływał do objęcia ochroną tego terenu.

RADKOWICE Wieś w dolinie Świśliny, malownicze wąwozy lessowe.

- Kościół drewniany p.w. Św. Stanisława biskupa z 1621 r. przeniesiony z Miedzierzy w 1966r. Zachowały się szyby z XVII w. tzw. gomółki.
- Dwór z XX w. z parkiem dworskim, w którym rosną pomnikowe wiąz.

RAKÓW Osada nad Czarną Staszowską. Ongiś miasto prywatne, prawa miejskie z 1567 r. nadane przez Jana Sienieńskiego. Główny ośrodek arian – braci polskich w latach 1602 – 1638. Powstałe wtedy słynna szkoła ariańska, zwana Akademią Rakowską, zbór, papiernia i drukarnia. Nazywany – „Atenami północy”. Tereny od Rakowa po Daleszyce obejmuje Cisowsko – Orłowiński Park Krajobrazowy, który powstał dla ochrony walorów przyrodniczych i krajobrazowych oraz czystości wód zlewni rzeki Czarnej Staszowskiej.

- Kościół parafialny p.w. Św. Trójcy wzniesiony w latach 1640-45 z fundacji biskupa krakowskiego Jakuba Zadzika, wczesnobarokowy, trójnawowy, bazylikowy. Portal renesansowy z herbem „Korab” bpa Zadzika. Wyposażenie barokowe. Pod chórem portrety biskupów: Jana Alberta Wazy, Piotra Gembickiego i Andrzeja Lipskiego.
- Kościół Św. Barbary poklasztorny /reformatów/, barokowy, jednonawowy z 1641 r.
- Dom ministra ariańskiego z przełomu XVI/XVII w.

RATAJE Wieś na skraju Lasów Siekierzyńsko-Ratajskich.

- Kościół drewniany p.w. Św. Zofii.

REJÓW Dzielnicą Skarżyska – Kamiennej. W latach 1770-1901 istniał tu wielki piec. Zalew na Kamionce o pow. 60 ha w miejscu dawnego zbiornika z czasów Staropolskiego Okręgu Przemysłowego.

- Muzeum im. "Orla Białego" z siedzibą w budynku zawiadowcy huty. Zbiory muzealne związane z okresem okupacji i ruchem niepodległościowym na Ziemi Kieleckiej. Bogaty zbiór militariów.
- Ruiny wielkiego pieca z lat 1770 – 1901 oraz układ wodny.
- Pomnik, popiersie Stanisława Staszica.
- Pomnik w miejscu egzekucji 5 powstańców 1863 r. /nad zalewem/.

RĘDOCIN Wieś, ośrodek ludowej ceramiki. Warsztaty garncarskie wyrabiające ceramikę użytkową i ozdobną.

RUDA KOŚCIELNA Wieś nad Kamienną. /Opisy miejscowości w twórczości W.Gombrowicza/.

- Kościół drewniany p.w. Zaślubin Najświętszej Marii Panny wzniesiony w XVIII w.
- Zespół parkowo-dworski z XVIII w., całość otoczona stylowym ogrodzeniem.

RUSZKÓW Wieś pod Opatowem.

- Kościół p.w. Św. Stanisława biskupa zbudowany w latach 1798 – 1803.

RYTWIANY Stara wieś położona w rozlewiskach Czarnej Staszowskiej wśród nmalowniczych wzgórz Niecki Połanieckiej. Rodowa siedziba Opalińskich. Przebywał tu Jan Andrzej Morsztyn.

- Ruiny zamku gotyckiego z I poł. XV w. wzniesionego przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Wojciecha Jastrzębca. Całość założenia składała się z dwóch równoległych skrzydeł otoczonych murem obwodowym. Zachował się fragment narożnika zamku.
- Pałac Radziwiłłów wzniesiony na pocz. XX w. otoczony parkiem krajobrazowym, obecnie hotel.
- „Pustelnia Złotego Lasu”, dawny zespół klasztorny kamedułów, położony na pustkowiu leśnym, fundowany w XVII w. przez Jana Tęczyńskiego wojewodę krakowskiego. Zespół składał się z kościoła, trzech skrzydeł klasztoru i 16 domków pustelniczych. Do klasztoru prowadziła droga przez trzy bramy. Kościół p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny, wczesnobarokowy, wzniesiony na planie prostokąta, prosty w bryle. Wnętrze trójnawowe, pseudobazylikowe. Nawa główna przedzielona ołtarzem za którym mieścił się chór zakonny. Nawy boczne mieszczą kaplice i zakrystię. Bogata dekoracja stiukowa i malarska ze scenami z życia Matki Bożej. Ołtarz główny /dwustronny/ wczesnobarokowy z 1630 r. z obrazem „Zwiastowania” pędzla Venantego da Subiaco. Osobliwością jest przechowywane w zakrystii woskowe popiersie Anny Dziulanki /prostej dziewczyny, żony jednego z Opalińskich/.

Budynki klasztorne: austeria, przeorat. Nie zachowały się eremy – domki pustelnicze.

SAMSONÓW Wieś nad Bobrzą. W XVI wieku istniała tu kuźnica. W roku 1598 Włosi wybudowali pierwszy w Polsce piec hutniczy „bergamski”, dający ciekłą surówkę.

- Ruiny Huty „Józef” z lat 1818-23 /zakład wielkopiecowy, ujęcie wody, piec, główny budynek odlewni, modelarni, emalierni, dwóch hal wielkiego pieca, wieży wyciągowej, prochowni, podziemny kanał i grobla/.

SANDOMIERZ Sandomierz należy do najstarszych miast w Polsce. Pierwsze wzmianki pochodzą z Kronik Galla Anonima. W okresie rozbicia dzielnicowego Sandomierz pełnił rolę stolicy księstwa. Pierwsza lokacja miasta przed 1241 r. Po najazdach tatarskich i zniszczeniu miasta, druga lokacja Sandomierza w 1286 r. na Wzgórzu Miejskim/od kolegiaty do Bramy Opatowskiej/, prawa nadane przez księcia Leszka Czarnego. Największy rozkwit miasta przypada na wiek XV i XVI.

- Brama Opatowska, zachowana jedna z czterech bram, wzniesiona w II poł. XIV w., gotycka, na planie kwadratu, zbudowana z cegły. Attyka dobudowana w XVI w. Do bramy po obu stronach przylegają fragmenty murów obronnych. Z tarasu Bramy Opatowskiej widok na Stare Miasto, Wisłę, Góry Pieprzowe.
- Furta Dominikańska zwana „Igliwym Uchem” z XV w.
- Kościół p.w. Św. Ducha /poszpitalny/ z XV w. przebudowany w XVII i XVIII w. jest świątynią jednonawową. Od południa przylega do nawy kaplica Pana Jezusa Miłosiernego. W ołtarzu kaplicy cudowna figura Chrystusa Frasobliwego z XVI w. Wyposażenie wnętrza barokowe i rokokowe.

- Rynek o wymiarach 110 m x 120 m z ratuszem na środku, zabudowę rynku tworzą kamienice, najstarsze z XVI w. np. Kamienica Oleśnickich – najlepiej zachowana mieszczańska kamienica z podcieniami. /z oficyny wejście do trasy podziemnej/.
- Ratusz, gotycko – renesansowy, wzniesiony w poł. XIV w., na planie kwadratu. Rozbudowany w XV i XVI w., otrzymuje plan wydłużonego prostokąta i renesansową attykę zaliczaną do najpiękniejszych w Polsce. Autorstwo attyki przypisywane jest Janowi Marii Padovano. W XVII w. dostawiono wieżę. W salach na parterze mieści się Muzeum Okręgowe /Dział Historyczny/.
- Kolegium Gostomianum /kolegium jezuickie/, fundowane w 1602 r. przez Hieronima Gostomskiego wojewodę poznańskiego i starostę sandomierskiego przy kościele Św. Piotra. Pierwotnie był to kompleks zabudowań złożony z dwóch skrzydeł i dziedzińca. Kościół i budynki kolegium spłonęły w 1813r. W latach 1820-26 odbudowano wschodnie skrzydło, które po ostatnim remoncie jest siedzibą Liceum Ogólnokształcące im. Aleksandra Patkowskiego - wybitnego regionalisty, wprowadzonego do literatury polskiej przez Stefana Żeromskiego w dramacie „Uciekla mi przepióreczka”.
- Dom Długosza wzniesiony w 1476 r. z fundacji Jana Długosza - kanonika kolegiaty sandomierskiej – dla księży mansonarzy. Jest budowlą późnogotycką, piętrową, murowaną z cegły, nakrytą stromym dachem. Nad południowym portalem tablica erekcyjna z herbem Jana Długosza „Wieniawa”. Obecnie siedziba Muzeum Diecezjalnego z bogatymi zbiorami sztuki sakralnej.
- Katedra p.w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny i Św. Wincentego. Wzniesiona w latach 1360-1382 z fundacji Kazimierza Wielkiego /ekspiacja za zamordowanie księdza Baryczki/ na miejscu zniszczonego przez Tatarów i Litwinów romańskiego kościoła. Jest budowlą gotycką, trójnawową, halową z wydłużonym prezbiterium. Do prezbiterium przylega: od strony północnej zakrystie wikariacka i kanonicka, od strony południowej kaplica mansonarska Najświętszego Sakramentu. Od zachodu do kościoła dobudowano barokową kruchtę. Wewnątrz nawa główna od bocznych oddzielona jest czterema parami filarów. Prezbiterium od nawy oddziela łuk tęczy, w którym umieszczony jest Krucyfiks z XV w. w przeszłości otaczany kultem. W prezbiterium na ścianach i sklepieniu freski bizantyjsko-ruskie fundowane przez króla Władysława Jagiełłę, przedstawiają sceny z życia Jezusa i Matki Boskiej. Ołtarz główny późnobarokowy z czarnego marmuru z obrazem Narodzenia Matki Bożej z 1895 r. autorstwa Józefa Buchbindera. Stalle późnorenesansowe. W nawie głównej /przy filarach / osiem ołtarzy rokokowych, drewnianych wykonanych w latach 1772-1774 przez rzeźbiarza Macieja Polejowskiego. Ambona i chór muzyczny barokowe. Kaplica Najświętszego Sakramentu z wystrojem wnętrza rokokowym, a w ołtarzu marmurowym obraz „Ostatnia Wieczerza”. Ściany naw bocznych oraz ściany pod chórem obudowano barokową boazerią, w którą wkomponowano cykl obrazów tzw. „Martyrologium Romanum”- czyli męczenników poszczególnych miesięcy.
- Zamek wzniesiony przez króla Kazimierza Wielkiego w 1349 r. na miejscu grodu z XI w. Rozbudowany w XV i XVI w. Wyszadzony przez wojska szwedzkie w 1656 r. Zachowało się tylko skrzydło zachodnie. Jest to budowla na planie prostokąta z dwoma wieżami w narożach. Siedziba Muzeum Okręgowego.
- Kościół p.w. Św. Jakuba Większego Apostoła wraz z budynkami klasztornymi wzniesiony w latach 1226-1250 z fundacji biskupa krakowskiego Iwo Odrowąża dla Dominikanów. Kościół zaliczany do najwyższej klasy, zbudowany jest z cegły, późnoromański, orientowany, trójnawowy, bazylikowy. Wejście do kościoła

w północnej ścianie przez słynny portal wykonany z formowanej i pokrytej glazurą cegły o dwóch wejściach objętych wspólnym łukiem. Wnętrze kościoła trójnawowe rozdzielone arkadami. W prezbiterium sklepienie krzyżowo – kolebkowe. Nawa główna kryta stropem belkowanym, w nawach bocznych widoczne wiązania dachowe. Do nawy północnej przylega kaplica Męczenników Sandomierskich, do nawy południowej kaplica Matki Bożej Różańcowej, w której obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, słynący łaskami. Z tej samej nawy wejście do kaplicy Św. Jacka urządzonej w części dawnego klasztoru. W prezbiterium drewniany sarkofag księżniczki Adelajdy. Witraże projektowane przez Karola Frycza.

- Kościół p.w. Św. Pawła wzniesiony w latach 1426-1434 w stylu gotyckim na miejscu pierwotnego, drewnianego fundowanego przez biskupa Iwo Odrowąża. Przebudowany i powiększony w XVII w. Wyposażenie wnętrza z poł. XVII w. wczesnobarokowe.
- Kościół p.w. Św. Michała i dawny klasztor Benedyktynów /obecnie Seminarium Duchowne/ z XVII w. Kościół barokowy, jednonawowy, nakryty sklepieniem kolebkowo-krzyżowym. Wyposażenie z końca XVII w. Ciekawa ambona z dekoracją rzeźbiarską przedstawiającą Św. Benedykta i drzewo genealogiczne zakonu .
- Kościół p.w. Św. Józefa i dawny klasztor reformatów wzniesiony w latach 1679-1689 /budulec z zamku w Zawichoście/. Kościół barokowy, jednonawowy, nakryty sklepieniem kolebkowym z lunetami. Wyposażenie wnętrza „reformackie” – utrzymane w tonacji brązu. Ołtarze drewniane z ok. 1820r. z iluzjonistycznymi malowidłami. W prezbiterium obraz ze sceną „Biczowanie” z XVIII w. W krypcie kościoła z mumifikowane zwłoki wojewodzianki Teresy Izabelli Morsztynówny.
- Salwa Regina, wzgórze, uważane wg legendy za kopiec grobowy założyciela miasta - księcia Sędymira.
- Wąwóz Królowej Jadwigi: 0,5 km długości i do 10 m wysokości, najpiękniejszy lessowy wąwóz sandomierski wraz z wąwozami Świętojakubskim i Piszczelą są osobliwościami przyrodniczymi miasta.
- Podziemna Trasa Turystyczna: dł. 470 m i na głębokość do 12 m, prowadzi ciągiem dawnych piwnic kupieckich drążonych przez wieki pod miastem. Poszczególne komory i korytarze otrzymały nazwy nawiązujące do legend sandomierskich, postaci historycznych i określeń architektonicznych.

SIELPIA WIELKA Wieś położona nad Czarną Konecką wśród lasów sosnowych. W latach 1821 – 41z inicjatywy Stanisława Staszica i Ksawerego Druckiego-Lubeckiego wybudowano dla projektowanego zakładu spiętrzenie rzeki, kanał, budynek administracyjny i budynki gospodarcze. W latach 1835-42 Bank Polski wybudował walcownię i pudlingarnię. Był to jeden z największych zakładów przemysłowych Zagłębia Staropolskiego.

- Muzeum Staropolskiego Zagłębia – Oddział Muzeum Techniki NOT w Warszawie z siedzibą w budynkach walcowni. Ekspozowane m.in. zespoły obrabiarek angielskich z lat dwudziestych XIX w.
- Zalew na Czarnej Koneckiej o powierzchni 60 ha.

SIERADOWICKI PARK KRAJOBRAZOWY Powstał w 1988 r., leży w północnej części Puszczy Świętokrzyskiej. Powierzchnia Parku wynosi 11 465 ha, a strefa ochronna 17 027 ha. Obejmuje swym zasięgiem Wzgórza Suchedniowskie i Pasma Sieradowickie. Chroni kompleksy leśne z udziałem jodły i modrzewia. Bogate runo leśne (42 gatunki podlegają całkowitej ochronie). Na obszarze Parku ważny węzeł

hydrograficzny i źródłkowy rzek: Świśliny, Żarnówki i Lubrzanki. Na terenie parku znajdują się rezerваты przyrody: „Kamień Michniowski”, „Góra Sieradowska”, „Wykus”. Do ochrony specjalnej należą osobliwości przyrody nieożywionej; profile osadów polodowcowych, plejstoceńskich, ostańce i glazy narzutowe (dolnotriasowe, dolnojurajskie), stanowiska archeologiczne górnictwa i hutnictwa, obiekty sakralne. Z okresu ostatniej wojny wiele pomników męczeństwa.

SKAŁKI „PIEKŁO - GATNIKI” Skupisko malowniczych skał piaszczystych jurajskiego pochodzenia do 5 m wysokości położone na szlaku niebieskim w pobliżu wsi Piekło - pomnik przyrody nieożywionej.

SKARŻYSKO – KAMIENNA Miasto położone w dolinie Kamiennej oraz jej dopływów Bernatki, Kamionki i Oleśnicy -jedno z najmłodszych miast w województwie świętokrzyskim. Powstało z osad przemysłowych. Prawa miejskie w 1923 r. nadane przez gen. Władysława Sikorskiego - ówczesnego premiera. Powstanie zawdzięcza rozwijającemu się na tym terenie w XVIII - XIX w. hutnictwu, przeprowadzeniu linii kolei żelaznej w 1883 r. i powstałemu węzłowi kolejowemu, a także powstałej w okresie międzywojennym Warszawskiej Wytwórni Amunicji, obecnie Zakłady Metalowe „MESKO”.

- Sanktuarium Matki Bożej Ostrobramskiej , wierna kopia Sanktuarium Wileńskiego zbudowane w latach 1988 – 1993 , nadal rozbudowywane /dom pielgrzyma/.
- Kościół p.w. Najświętszego Serca Jezusowego zbudowany w latach 1923-1933, neogotycki
- Kościół p.w. Św. Józefa, drewniany z 1928 r., na placu kościelnym pomnik Leopolda Staffa, /poeta spędzał na plebani letnie wakacje w latach 1944-1957 i zmarł dnia 31 maja 1957r/.

SŁUPIANKA Rzeka. Dolina rzeki stanowi granicę między Pasmem Łysogórskim i Pasmem Jeleniowskim

STARACHOWICE Miasto nad Kamienną, powstało z dwóch odrębnych organizmów: Wierzbnika - miasta należącego do klasztoru na Świętym Krzyżu i Starachowic – osady przemysłowej własności Cystersów z Wąchocka. Połączenie i nadanie praw miejskich dla Starachowic w 1939 r. Tradycje hutnicze datowane na XVI w. W latach 1826-46 powstaje „Kombinat Kamiennej”, w którym huta w Starachowicach stanowiła pierwsze i najważniejsze ogniwo /następne to: Michałów, Brody, Nietulisko/.

- Muzeum Przyrody i Kultury z siedzibą w kompleksie zakładu wielkopieczowego z 1838-41, do zwiedzania zabytkowe obiekty przemysłowe i wystawa paleontologiczna /eksponaty odkryte w Wiórach przy budowie tamy/.
- Muzeum Regionalne PTTK z siedzibą w budynku Zarządu wielkich pieców ze ekspozycją ukazującą dzieje Starachowic i okolicy
- Kościół p.w. Świętej Trójcy w dzielnicy Wierzbnik z XVII w., przebudowany. W kościele ołtarz barokowy przeniesiony ze Świętego Krzyża.

STARA KUŹNICA Wieś nad rzeką Młynkowską.

- XIX wieczna kuźnica wodna z układem wodnym z XVII w., unikatowy zabytek, placówka Muzeum Techniki NOT. Można go pokazowo uruchamiać.

STASZÓW Miasto położone nad Czarną Staszowską. Prawa miejskie dzięki staraniom Hieronima Łaskiego wojewody sieradzkiego nadane w 1525 r. przez Zygmunta Starego. Jako prywatne miasto należało do Tęczyńskich, Opalińskich, Sieniawskich,

Lubomirskich, Czartoryskich i Potockich. Powojenny rozwój, miasto zawdzięcza odkryciu siarki.

- Kościół p.w. św. Bartłomieja z XIV w., przebudowany w XVI w. W latach 1610-1625 dobudowano kaplicę Matki Bożej Różańcowej zwanej również kaplicą Tęczyńskich, jest to najcenniejszy fragment staszowskiej świątyni. Manierystyczna kaplica zbudowana na planie kwadratu, nakryta kopułą zwieńczoną latarnią. Bogata dekoracja rzeźbiarska. W kaplicy trzy ołtarze, główny z obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem.
- Pomnik Kościuszki, pierwotnie wystawiony w r. 1864 jako wotum za uwłaszczenie chłopów, przekształcony w 1917 r. w 100 rocznicę śmierci Tadeusza Kościuszki.
- Ratusz wzniesiony w XVIII w. z fundacji Augusta Czaroryskiego, klasycystyczny.

SUCHEDNIOWSKO-OBŁĘGORSKI PARK KRAJOBRAZOWY Powstał w 1988 r., zajmuje powierzchnię 21 474 ha, a strefa ochronna 25 614 ha. Park obejmuje dwa odrębne obszary: Suchedniowski – położony na terenie kompleksu leśnego Puszczy Świętokrzyskiej oraz Obłęgorski – położony na obszarze Pasma Obłęgorskiego. Park ustanowiono w celu ochrony unikalnych zasobów przyrodniczych regionu i obiektów kulturowych będących pozostałością Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego. Lasy zajmują 90,8% powierzchni Parku, najcenniejsze objęto ochroną w rezerwach: „Barania Góra”, „Świnia Góra”, „Kręgi Kamienne”, „Perzowa Góra” i „Dalejów”. 17 pojedynczych obiektów przyrodniczych chronionych jest w formie pomników przyrody. Ważny węzeł hydrograficzny, źródłiska rzek Kamionki, Bobrzy i Krasnej. Bogactwem jest modrzew polski. Występuje tu wiele rzadkich roślin – liczyły górskie, arnika górską, zanokcica, czosnek niedźwiedzi, widłaki i inne. Na obrzeżach parku rośnie legendarny dąb szypułkowy „Bartek”. Gniazduje tu wiele rzadkich gatunków ptaków: bocian czarny, cietrzew, jarząbek. Do ciekawych miejsc należą stanowiska archeologiczne na Górze Grodowej – prehistoryczny wał kultowy i kapliczka z XVII w. oraz kościoły i kapliczki przydrożne.

SUCHEDNIÓW Miasto położone nad Kamionką. Jako osada kuźników istniała już w XIV w. W miejscowej fabryce w r. 1943 produkowano potajemnie pistolety maszynowe „Sten” dla oddziałów AK „Ponurego”

- Kościół parafialny p.w. Św. Andrzeja Apostoła z pocz. XVIII w. i rozbudowany w XIX w. wg planów Henryka Marconiego. W kościele znajduje się sztandar powstańców z 1863 r.

SUDÓŁ Wieś znana z bitwy zwanej „bitwą pod Jeziorkami” stoczonej 5 maja 1863 r. przez płk Dionizego Czachowskiego z oddziałami rosyjskimi. W bitwie poległ dowódca Rosjan mjr Klewcow.

- Pomnik upamiętniający bitwę, przy trasie Ostrowiec Świętokrzyski – Bałtów.
- Mogiła powstańcza, piaskowcowa płyta / w bitwie poległo ośmiu powstańców/.

SULISŁAWICE Wieś na skraju Wyżyny Sandomierskiej znana z Sanktuarium Matki Bożej Sulisławskiej.

- Kościół romański z poł. XIII w. z przekształceniami renesansowymi i barokowymi. Wyposażenie barokowe. Przy kościółku izba pamięci poświęcona działalności oddziału partyzanckiego „Jędrusie”.
- Kościół parafialny p.w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny, neogotycki, konsekrowany w roku 1888. Do nowego kościoła przeniesiono łaskami słynący obraz i umieszczono w ołtarzu głównym. Obraz pochodzi z XV w. i pierwotnie pełnił rolę

wieczka bursy /skrzyneczki na naczynia liturgiczne/. Do Sulisławic trafia w XVII w. jako samodzielny obraz. Koronowany w 1913 r. i ponownie w 1991r. Przedstawia obnażonego Chrystusa i Jego Matkę z twarzą wyrażającą wielkie cierpienie.

- Cmentarz parafialny, mogiła partyzantów z oddziału „Jędrusiów” z jego dowódcą – Władysławem Jasińskim ps. „Jędrus”.

SZCZYTNAK Najwyższy wierzchołek /554 m/ w Paśmie Jeleniowskim.

- Rezerwat „Szczytinak” obejmuje ochroną fragment starodrzewia jodłowo - bukowego o charakterze puszczańskim oraz gołoborza z kambryjskich piaskowców.

SZEWNA Wieś granicząca z Ostrowcem Świętokrzyskim.

- Zespół kościelny złożony z kościoła p.w. Św. Mikołaja, plebanii, wikarówek i domu służby kościelnej, zbudowany w latach 1775-88 wg projektu ks. Józefa Karsznickiego, zaliczany do pereł polskiej sztuki doby stanisławowskiej. Kościół jest budowlą trójnawową, bazylikową, nawy boczne otwarte do nawy głównej arkadami. Z nawy głównej wejście do podwyższonego prezbiterium a następnie do ośmiobocznej kaplicy zwanej „Święte Świętych”. Ołtarz w kaplicy z tabernakulum w kształcie Arki Przymierza. Pod prezbiterium kaplica Grobu Pańskiego. Polichromia iluzjonistyczna przypisywana Mateuszowi /Maciejowi/ Reichanowi. Wyposażenie wnętrza rokokowe. Na teren cmentarza kościelnego prowadzi brama żeliwna – dzieło ostrowieckich hutników.

Wieloletnim proboszczem parafii Szewna był ksiądz Marcin Popiel /1904 –1991/ z rodu Popielów – właścicieli Kurozwęk.

SZYDŁÓW Osada nad rzeką Ciekąją. Pierwsze wzmianki o osadzie pochodzą z 1191r. Prawa miejskie nadane w 1329 r. przez Władysława Łokietka. Rozwój miasta w poł. XIV w. za czasów Kazimierza Wielkiego, który otacza miasto murami z dwoma bramami, buduje zamek królewski i kościół.

- Kościół farny p.w. Św. Władysława, gotycki, dwunawowy, wzniesiony w połowie XIV w. z fundacji Kazimierza Wielkiego. Murowany z cegły z detalami z kamienia. Sklepienie palmowe. Dwa kamienne bogato profilowane portale gotyckie. W kaplicy Literackiej ołtarz późnorennesansowy z gotyckimi rzeźbami.
- Brama Krakowska, gotycka z XIV w. Attyka nadbudowana w XVI w. Do bramy przylegają zachowane fragmenty murów miejskich.
- Pozostałości zamku królewskiego z XIV w.: sala rycerska, skarbczyk, brama wjazdowa.
- Kościół gotycki Wszystkich Świętych z XV w. z resztkami gotyckiej polichromii.
- Synagoga z XVI w., późnogotycka.
- Ruiny późnogotyckiego szpitala i kościoła Św. Ducha.

ŚWIĘTA KATARZYNA Wieś u podnóża Łysicy. Legenda opowiada o rycerzu Wacławku osiadłym na tym miejscu w pustelni około 1399r. Za jego świętobliwość Stolica Apostolska udzieliła mu prawo udzielania odpustów w dniu Św. Katarzyny. Tradycje eremity kontynuowali bernardyni sprowadzeni w 1478 r. przez bp Jana Rzeszowskiego. Na początku XX w. miejscowością zainteresowali się działacze PTK z Aleksandrem Janowskim. W 1909 r. odbyła się wyprawa krajoznawców na Łysicę. W 1910 r. powstało pierwsze w Królestwie Polskim schronisko turystyczne. Na Domu Wycieczkowym tablice poświęcone Aleksandrowi Janowskiemu i Edmundowi Massalskiemu.

- Pomnik na skraju Puszczy Jodłowej poświęcony partyzantom Ziemi Kieleckiej, wykonany w 1962 r. wg projektu Zofii Bimer-Wolskiej.
- Obelisk przy drodze do Górna ustawiony w 1930 r. z wrytymi słowami Stefana Żeromskiego „Puszcza jest niczyja, nie moja ani twoja, ani nasza, jeno Boża, Święta!”.
- Liczne kapliczki, drewniane i murowane. Najbardziej znane to: „Żeromskiego” z końca XVIII w. murowana w pobliżu klasztoru, wzniesiona jako krypta grobowa Wincentego Dionizego Janikowskiego, we wnętrzu autografy wryte w tynku w 1882 r. przez Stefana Żeromskiego i Jana Stróżeckiego, gimnazjalistów kieleckich. Druga to kapliczka Św. Franciszka, drewniana XIX – wieczna, obok źródelka. Wodzie przypisuje się właściwości lecznicze.
- Pomnik Stefana Żeromskiego /nieopodal źródelka/.
- Kościół i klasztor fundowany w XV w. przez bp krakowskiego Jana Rzeszowskiego dla zakonu bernardynów. Po pożarze w r. 1534 odbudowany kosztem bp Piotra Tomickiego. Od 1815r. klasztor zamieszkują siostry bernardynki, wyznające regułę św. Franciszka, prowadzą kłauzurowy tryb życia. W kolejnym pożarze w 1847r. zniszczeniu uległ kościół i klasztor, oraz zaginęła cudowna figura Świętej Katarzyny Aleksandryjskiej wykonana z drzewa cyprysowego, pochodząca z Algieru. Kolejna odbudowa trwała do 1871 r. Zespół klasztorny zatracił pierwotne formy architektoniczne. Z krużganków wejście do rozmównicy klasztornej i kościoła utrzymanego w stylu współczesnym. W ołtarzu głównym krzyż drewniany – replika krzyża z Asyżu. Figura św. Katarzyny wzorowana na zaginionej.

ŚWIĘTOKRZYSKI PARK NARODOWY ŚPN powołany został w 1950 r. Powiększony w 1996 r. Zajmuje obszar 7626,45 ha. Ochroną ściśle objęte rezerwat: Chełmowa Góra, Czarny Las, Łysica, Mokry Bóri Święty Krzyż. Obejmuje Pasma Łysogór z Łysicą i Łyscem, Pasma Klonowskie z górą Miejską, Psarską i Bukową i Pasma Pokrzywiańskie z Chełmową Górą oraz doliny Wilkowską i Dębniańską. Najbardziej charakterystycznym elementem krajobrazu są gołoborza. Na terenie parku rośnie 35 gatunków drzew, 260 gatunków porostów i 82 gatunki roślin chronionych. Występuje ponad 4000 gatunków zwierząt. Muzeum parku znajduje się w klasztorze na Świętym Krzyżu.

ŚWIĘTY KRZYŻ Szczyt /595m/ nazywany również Łysą Górą i Łyscem, drugi co do wysokości szczyt Paśmie Łysogórkim. Góra w VII – IX wieku była ośrodkiem kultu pogańskiego, siedzibą bóstw – Łada, Boda, Lela /Pogoda, Poświst/, Świst/. Zachowały się czytelne do dziś ślady wału kultowego kamienniego – ziemnego liczącego 2 km długości. Początki dziejów chrześcijaństwa na Łyscu osnute są legendą o królewiczu węgierskim Ameryku, który złożył tu relikwie Drzewa Krzyża Świętego i tym samym przyczynił się do fundacji klasztoru. Kościół i klasztor pod wezwaniem Świętej Trójcy ufundował na pocz. XII w. król Bolesław Krzywousty i sprowadził tu benedyktynów z Tyńca. Dobrodziejami klasztoru byli także: Władysław Jagiełło, Kazimierz Jagiełłończyk, kardynał Zbigniew Oleśnicki. Klasztor przez wieki był żywym ośrodkiem kultury. Benedyktyni na Łysej Górze przebywali do 1819 r /ukaz carski likwidujący klasztor/. Po ponad stuletniej przerwie w 1936 r. na Świętym Krzyżu osiedlili się Misjonarze Oblaci Maryi Niepokalanej. W lutym 1863 r. w klasztorze kwateruje Marian Langiewicz. W latach 1849 –1942 w budynkach klasztornych mieściło się więzienie, najpierw księży „zdrożnych”, później karne, a w czasie II wojny światowej obóz jeńców

radzieckich. W okresie międzywojennym odbywał tu karę Sergiusz Piasecki, „król” przemytników, autor „Kochanka Wielkiej Niedźwiedzicy”.

- Zespół klasztorny składa się z kościoła i przylegającego od północy klasztoru.

Kościół zbudowany w latach 1781-1806, po pożarze w 1777 r., z barokową fasadą. Wnętrze klasycystyczne, skromne w dekoracje, z siedmioma ołtarzami z obrazami Franciszka Smuglewicza: w ołtarzu głównym Trójca Przenajświętsza, w bocznych: śmierć św. Józefa, legenda o św. Emeryku, odwiedziny św. Benedykta u Św. Scholastyki, śmierć św. Benedykta, odnalezienie Krzyża Świętego, Najświętsza Maria Panna Niepokalanie Poczęta”. Zakrystia sklepiona kolebkowo z lunetami posiada ciekawy ławetarz marmurowy z ok. 1620 r. /umywalka/ oraz XVII wieczną boazerię drewnianą z szafkami. Kaplica Oleśnickich, zbudowana w 1620 r. jako kaplica grobowa przez wojewodę lubelskiego Mikołaja Oleśnickiego. Sklepiona kopułą z latarnią, w kopule freski z XVII - wieczne., na ścianach polichromia Mateusza /Macieja/ Reichana z 1782 r., przedstawia historię relikwii świętych. Z czasów budowy kaplicy ołtarz i nagrobek rodziny fundatora wykonany z kieleckiego marmuru. W podziemnej krypcie spoczywają szczątki rodziny Oleśnickich, zakonnik, powstaniec 1863 roku i słynny pogromca kozaków książę Jeremi Wiśniowiecki. W tabernakulum przechowywane są relikwie Krzyża Świętego. Krużganki częściowo zrekonstruowane z gotyckimi sklepieniami ze zwornikami, od strony kościoła odsłonięte fragmenty pierwotnej XII – wiecznej świątyni. Barokowy nagrobek w kształcie ołtarza. Zabudowania klasztorne wokół wirydarza zajmowane częściowo przez misjonarzy, a w części mieści się Muzeum Misyjne z ekspozycją ukazującą historię klasztoru oraz zbiory misjonarzy z różnych części świata. W skrzydle zachodnim klasztoru ma siedzibę Muzeum Przyrodniczo-Leśne Świętokrzyskiego Parku Narodowego ze zbiorami geologicznymi, florystycznymi i faustycznymi parku.

- Gołoborze – największe w Górach Świętokrzyskich.

- Wieża przekaźnikowa RTV zbudowana w latach 1962-66, wysokość 151 m.

- Bielnik, cmentarz na polanie, pochowano tu 5000 zmarłych i pomordowanych jeńców radzieckich.

TARCZEK Jedno z najstarszych osiedli w Górach Świętokrzyskich, położone nad Psarką. Osada targowa już we wczesnym średniowieczu. Przed powstaniem Bodzentyna /1355 r./ ośrodek administracji biskupów krakowskich. W XIII – XV miasto.

- Kościół p.w. Św. Idziego z XIII w. romański, orientowany, zbudowany z ciosów piaskowcowych. Przebudowany w XVII w. Jest budowlą jednonawową na rzucie prostokąta z niższym i węższym prezbiterium. Zachowały się wąskie romańskie okienka. W kruchcie późnogotycki portal. W ołtarzu głównym renesansowy tryptyk z 1540 r. W polu środkowym obraz – kompozycja trzech scen: Chrystusa Zmartwychwstałego w środku i po bokach – Zwiastowanie N.M.P. i trzy Marie przy pustym grobie. Skrzydło prawe przedstawia św. Idziego i historię św. Stanisława biskupa. Skrzydło lewe chrzest Chrystusa. Na rewersach skrzydeł sceny z Męki Pańskiej. Pozostałe wyposażenie wnętrza z XVII i XVIII w.

- Dzwonnica drewniana, oszalowana, kryta gontem z pocz. XIX w.

- Pozostałości parku podworskiego z okazami drzew: dęby i wiązy /pomniki przyrody/.

TARŁÓW Wieś na Przedgórzu Ilżeckim w Dolinie Wisły. Osada, dawne miasto założone przez Andrzeja Tartę, prawa miejskie z 1550 r. Właścicielami miasta byli również Oleśnicy i Denhoffowie. Tarłów był miastem targowym w dużej części zamieszkałej przez Żydów. Utrata praw miejskich w 1869 r.

- Kościół p.w. Trójcy Przenajświętszej, zbudowany w latach 1645-55 z fundacji kasztelana wiślickiego Zbigniewa Oleśnickiego. Jest budowlą jednonawową z wyodrębnionym prezbiterium i dwoma kaplicami. Fasada kościoła ujęta w dwie wieże, nad portalem kartusz z herbem „Dębno” – Oleśnickich. Powyżej płaskorzeźba Trójcy Świętej. Wnętrze kościoła sklepione kolebkowo z lunetami i pokryte bogatą sztukaterią. Kaplice: po prawej Pana Jezusa /grobową Oleśnickich/ na planie kwadratu nakryta kopułą z latarnią. Dekoracja stiukowa, częściowo polichromowana przedstawia alegoryczne sceny na temat znikomości życia ludzkiego – „Taniec śmierci”. Po lewej kaplica Matki Boskiej również z bogatą dekoracją stiukową, polichromowaną przedstawia sceny z życia Matki Bożej. Wyposażenie kościoła barokowe z różnych faz baroku. Ołtarz główny z obrazem „Adoracja Trójcy Przenajświętszej przez Świętych Stanisława i Wojciecha. W kaplicy Pana Jezusa ołtarz z obrazem „Chrystus u słupa”.

TRÓJCA Wieś położona w granicach Zawichostu, uważana za „pra – Zawichost”, nazwa pochodzi od wezwania kościoła zbudowanego na miejscu XI – wiecznego grodu.

- Kościół p.w. Św. Trójcy, pierwotny z pocz. XIII w. Obecny kościół pochodzi z XVII i XVIII w., barokowy. Wnętrze późnobarokowe projektowane przez mistrza szkoły lwowskiej Macieja Polejowskiego. W ołtarzu głównym obraz Franciszka Smuglewicza „Trójca Święta”. W ołtarzu bocznym lewym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem - Michała Stachowicza, oraz tego samego malarza, 12 obrazów przeniesionych do Trójcy z katedry sandomierskiej a przedstawiających apostołów.

TUDORÓW Wieś położona w rozlewiskach Opatówki.

- Wieża obronna z XIV w.

TUMLIN Wieś położona wśród lesistych Wzgórz Tumlińskich zbudowanych z czerwonego piaskowca, ze starymi tradycjami wydobywczymi.

- Kościół parafialny p.w. Św. Stanisława Biskupa, fundowany przez kardynała Jerzego Radziwiłła w 1599r., przebudowany w roku 1765 przez bp. Kajetana Sołtyka. Wnętrze późnobarokowe. Tablica erekcyjna z 1599 r. Obraz Matki Bożej Śnieżnej – kopia słynnego rzymskiego wizerunku /umieszczona w kościele ok. 1630r. przez włoskich hutników/.
- Cmentarz parafialny, liczne nagrobki żeliwne z XIX w., zbiorowa mogiła żołnierzy WP poległych w 1939 r. pod Samsonowem.
- Linia kolejowa wybudowana w latach 1881-85 pod nazwą kolei Iwangrodzko-Dąbrowskiej.

UJAZD Wieś wzmiankowana już w XII w. od 1584 r. własność rodu Ossolińskich.

- Ruiny zamku „Krzyżtopór”, ufortyfikowanej rezydencji, zbudowany w latach 1631-1644 z fundacji Krzysztofa Ossolińskiego przez Wawrzyńca Senesa. Manierystyczna rezydencja wg legendy miała mieć tyle okien ile dni w roku, pokoi – ile tygodni, sal – ile miesięcy, wież – ile kwartałów. Sala jadalna miała kryształowy strop – akwarium, a w stajniach były marmurowe żłoby i lustra. Obecnie zabezpieczona jako tzw. twała ruina, twierdza na planie pięcioboku, ufortyfikowana. Do zamku prowadzi brama

z dekoracją płaskorzeźb: Topór – herb Ossolińskich i Krzyż – godło kontrreformacji. Za bramą dziedzińca, z którego prowadzą wejścia do bocznych skrzydeł pałacu i przejście na drugi mały dziedzińczyk w kształcie elipsy i głównego korpusu pałacu. Zachowały się fragmenty dekoracji zewnętrznych ścian z motywem łuku triumfalnego. W reprezentacyjnej fasadzie umieszczone były portrety wybitnych postaci rodu Ossolińskich i rodzin spokrewnionych, z podpisami na cokółkach.

WAŁ MAŁACENTOWSKI Wzniesienie /400 m/ położone w Dolinie Kielecko - Łagowskiej, porośnięte lasem mieszanym z przewagą jodły i buka.

WĄCHOCK Miasto nad Kamienną. Powstanie swoje zawdzięcza cystersom sprowadzonym w 1179 roku przez bpa Gedeona. Prawa miejskie z 1454 r. Cystersi przyczynili się do powstania w tym rejonie górnictwa rud żelaza i metalurgii. Zachowały się pozostałości zakładu metalurgicznego z czasów Stanisława Staszica. W okresie powstania styczniowego kwaterował w Wąchocku Marian Langiewicz ze swoim korpusem.

- Opactwo cysterskie z pocz. XIII w. należy do najcenniejszych przykładów architektury romańskiej. Kościół p.w. Najświętszej Marii Panny i Św. Floriana jest budowlą trójnawową z wyodrębnionym transeptem. Budowniczym kościoła był brat Simon sprowadzony z Włoch. Mury kościoła zbudowane z szarych i brunatno – szarych ciosów kamienia układanych w naprzemianległe pasy. Wewnątrz nawy boczne otwarte do głównej arkadami wspartymi na filarach. Wnętrze kościoła nakryte sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Z transeptu wejście do bliźnich kaplic przylegających do prezbiterium: kaplica Św. Anny od południa i Serca Jezusowego od północy. Do nawy północnej dobudowano w XVII w. kaplicę bł. Wincentego Kadłubka. Wyposażenie wnętrza barokowe i rokokowe.

Z pierwotnych XIII wiecznych zabudowań klasztornych zachował się romański kapitułarz - sala obrad. Zbudowany na planie kwadratu, wsparty na czterech kolumnach i sześciu wspornikach. Zachowały się oryginalne detale architektoniczne z bogatą ornamentyką roślinną. Ciekawą jest również fraterna – sala do pracy ze sklepieniem krzyżowo – żebrowym wspartym na czworobocznym filarze. W południowym skrzydle klasztoru – refektarz – sala jadalna zakonników. Wirydaż czworoboczny otoczony romańskimi krużgankami przebudowanymi w XVII w. W krużgankach krypta „Ponurego”, w której znajdują się prochy legendarnego dowódcy AK majora Jana Piwnika /1912-1944/. W klasztorze mieści się Muzeum Cystersów ze zbiorami pamiątek narodowych ks. ppłk. Walentego Ślusarczyka.

- Pomnik „Ponurego” zaprojektowany przez żołnierza AK Andrzeja Kostena ps. „Zulejka”.

WIELKI KAMIEŃ Szczyt /460m/ nazywany również Diabelskim Kamieniem, reliktowa grań skalna, pomnik przyrody nieożywionej.

WŁOSTÓW Wieś założona w XIII w. Od 1795 do 1942 r. w posiadaniu rodziny Karskich. W 1918 r. gościł we Włostowie noncjusz Stolicy Apostolskiej Monsignore Rotti – późniejszy papież Pius XI – wizytujący diecezję sandomierską.

- Pałac neorenesansowy zbudowany w latach 1854-60 wg projektu Henryka Marconiego, przebudowany i rozbudowany na przełomie XIX/XX w. wg planów Władysława Marconiego. Pałac otoczony parkiem krajobrazowym. Obecnie w ruinie.
- Kościół wczesnogotycki z XIII w. przebudowany w XVI i XVIII w.
- Zbór ariański z XVI w., przebudowany na lamus dworski.

- Pomnik w kształcie kolumny wystawiony na pamiątkę pobytu nonsjusza papieskiego.
- Kaplica grobowa Karskich z 1903 r.

WOLA GRÓJECKA Wieś pod Ćmielowem otoczona wzniesieniami. Znana z tragedii oddziału wachmistrza „Tarzana” ze zgrupowania AK „Ponurego” – „Nurta”. Dnia 7.VII.1944r. w obławie niemieckiej, na skutek donosu, zginęło 37 żołnierzy. Pochowani zostali na cmentarzu Ćmielowie. We wsi mieszka i tworzy rzeźbiarz Gustaw Hadyna.

- Pomnik poległych partyzantów wykonany przez Hadynę
- Kurhan szwedzki eg legendy pochowano tam szwedzkich żołnierzy z czasów potopu. Na kurhanie obelisk wystawiony przez ks. Jana Wiśniewskiego.

WÓŁKA KŁUCKA Wieś położona nad Łośną .

- Pałacyk myśliwski Eustachego Kołłątaja wybudowany ok.1830 r. w stylu późnoklasycystycznym z portykiem kolumnowym

WÓŁKA TARŁOWSKA Wieś łącząca się z Tarłowem. Po bitwie pod Konarami, za wycofującymi się Rosjanami ruszył Józef Piłsudski z I Brygadą. Pod Tarłowem Rosjanie przygotowali silne pozycje tzw. „redutę tarłowską”, broniącą przejścia na drugą stronę Wisły. Wzorowy atak nocy z 1 na 2 lipca 1915 r. przygotowany i przeprowadzony przez Komendanta zaskoczył Rosjan. Redutę zdobyto, w walce poległo 100 legionistów.

- Pomnik upamiętniający bitwę

WYKUS Uroczysko w sercu lasów siekierzyńskich nad rzeką Lubianką. Na polanie pomnik w kształcie świętokrzyskiej kapliczki, w której umieszczono obraz Matki Boskiej Bolesnej i wyryto pseudonimy poległych partyzantów. Miejsce obozowania i walk partyzantów ze zgrupowania AK „Ponury – Nurt” z hitlerowską obławą 16 września 1943 r. i 28 października 1943 r. Rezerwat leśny ustanowiony celem ochrony lasów i borów o charakterze naturalnym położony jest w sercu Sieradowickiego Parku Krajobrazowego.

ZAGNAŃSK Wieś, ośrodek przemysłu drzewnego. Siedziba Technikum Leśnego.

- Dąb „Bartek” w dzielnicy Zagnańska – Bartków, pomnik przyrody, najstarszy w Polsce dąb szypułkowy. Liczy 650 lat, 26 m wysokości i 9 m w obwodzie.

ZAWICHOST Miasto królewskie, stary gród położony przy przeprawie na Wiśle, siedziba kasztelani. Pierwsze wzmianki z 1146 r. Miasto lokowano w 1250r.

- Kościół i klasztor pofranciszkański fundowany w poł. XIII w. przez Bolesława Wstydliwego i jego siostrę Salomeę dla Klarysek. W 1257 r. Klaryski przenoszą się do Skaly a w klasztorze osadzono Franciszkanów. Kościół wczesnogotycki, jednonawowy z węższym prezbiterium i dobudowanymi w XVII-XVIII w. dwoma kaplicami. W budynkach klasztornych szkoła.
- Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP, barokowy z XVIII w.
- Obelisk wodowskazu z XIX w., pomiar wody w Wiśle prowadzony jest od 1838 r.
- Na kępie wiślanej niewidoczne ruiny zamku wzniesionego przez Kazimierza Wielkiego, zniszczonego przez Szwedów w 1657 r.

ZOCHCIN Wieś nad Opatówką. W Zochcinie w rodzinie chłopskiej urodził się Stanisław Czernik /1899-1969/ - poeta i pisarz.

NOTATKI



**KLUB ZDOBYWCÓW
KORONY GÓR POLSKI**

członek klubu nr 1262, zdobywca K.G.P. nr

Stefan Czyż - Keszczyn

NOTATKI

NOTATKI

PRZEBIEG TRAS XLV OWRP

The map illustrates the paths of five routes (TRASA NR 1 to 5) through the region around Ostrowiec Świętokrzyski. The routes are defined by different line styles: solid (TRASA NR 1), dash-dot (TRASA NR 2), dashed (TRASA NR 3), long-dashed (TRASA NR 4), and dotted (TRASA NR 5). The map includes labels for various villages and locations, such as Kuźniaki, Słupia, Ostrowiec Świętokrzyski, and others.

1

•

powiat kielecki

powiat ostrowiecki

powiat sandomierski



powiat skarżyski



powiat starachowicki

powiat staszowski

powiat konecki



powiat opatowski

